Innhold:

Valutakurser

Moms og bruktvarer

Økonomisk politikk etter 1945

MOMS eller OMS

Unødvendige lån

Portrett av Kristen Knudsen

Akademikersamfunnet

Bokanmeldelser

SOSIALØKONOMEN

NR. 8 OKTOBER 1977 - ÅRGANG 31

NSF 1908

SOSIALØKONOMEN

Nr. 8. 1977 årgang 31

Redaksjon:

Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard
Jan Frødrik Qvigstad

●

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers Forening

Formann:
Odd Skuggen

●

Utkommer med 10 nummer pr. år, den 15. hver måned unntatt juli og august

●

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 100,—
pr. år. Enkeltnummer kr 11,—

INNHOLD

LEDER
Valutakurser 63

AKTUELLE KOMMENTARER
ARILD HERVIK:
Moms og bruktvareomsetning 4

SIGMUND BORGAN:
Norsk økonomisk politikk etter 1945 5

ARTIKLER
STEINAR STRØM:
MOMS eller OMS? 8

ØYSTEIN LØINING:
Hvordan tjene på å oppta unødvendige lån 15

PORTRETT
KRISTEN KNUDSEN:
Skipsfarten vil ha en plass også i «Olje-Norge» 19

NYTT FRA NSF 22

DEBATT
STEINAR STRØM:
Akademikersamfunnet 23

BOKANMELDELSER 25

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/1 side	1 150,—
3/4 side	900,—
1/2 side	600,—
1/3 side	450,—
1/4 side	350,—

Farvetillegg: kr. 600,— pr. ekstra farve.

Tillegg for utfallende format: 10 %.

Bilagspriser oppgis på forespørsel.
Prisene er eksklusive klisjearbeid.
Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåneden.
Klisjeraster: Omslag 40 linjer. Innmat 48 linjer.
Omslag: 154 gr. kunsttrykk.
Innmat: 90 gr. Silverstar.
Trykt i offsett.
Reklametrykk A.s, Bergen

NORSKE
SOSIALØKONOMERS
FORENING

INNBYR TIL KURS I

«Kredittpolitikk»

Kurset holdes på Grand Hotel, Kongsberg i dagene 31. oktober, 1. og 2. november 1977.

PROGRAM

MANDAG 31. OKTOBER:
Byråsjef Trond Reinertsen, Finansdepartementet og *direktør Sverre W. Rostoft,* Den norske Bankforening:
«Aktuelle penge- og kredittpolitiske problemstillinger på kort og mellomlang sikt.»
Foreleserne vil ta utgangspunkt i Nasjonalbudsjettet 1978 og Langtidsprogrammet 1978–81.

Konsulent Terje Prøsch, Norges Bank:
«Noen synspunkter på hvorledes en kan regulere tilgangen av penger.»

TIRSDAG 1. NOVEMBER:
Universitetsstipendiat Arne Jon Isachsen, Universitetet i Oslo:
«Etterspørselen etter penger.»

Docent Johan A. Lybeck, Statens Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsråd, Handelshögskolan i Stockholm:
«Pengemengde og realøkonomi.»

Kontorsjef Odd Nordhus, Norges Bank:
«Faste og flytende valutakurser – likviditets og kredittmessige konsekvenser.»

ONSDAG 2. NOVEMBER:
Kontorsjef Leif Eide, Norges Bank:
«Renteutvalget – fire år etter.»

Oppsummerende diskusjon.

Kurset begynner med lunsj 31. oktober og slutter med lunsj 2. november. Lunsj serveres kl. 12.00, kaffe kl. 15.00 og middag kl. 18.00 Etter innleggene vil det bli diskusjoner.

Påmelding innen 21. oktober til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26, Oslo 1 – tlf. (02) 20 22 64.
Kursavgift kr. 900,00 for medlemmer og kr. 1 000,– for ikke-medlemmer. Avgiften kan innbetales over bankgirokonto 6001.05.13408, postgirokonto 5 16 78 87, eller pr. sjekk.

Valutakurser

Norske kroner er blitt devaluert i forhold til valutaene i det europeiske valutasamarbeidet «slangen», hvor vi fortsatt deltar. Justeringen er på 5 pst., men på grunn av svingningsmarginene i «slangen» ble ikke utslaget umiddelbart så stort.

Denne siste justeringen av kursene mellom «slange»-valutaene ble utløst av Sverige, som devaluerte med 10 pst. Vårt naboland synes å ha innledet en ny praksis med å søke løsningen på sine økonomiske problemer gjennom devaluering. Dette kan vel mer ses som konsekvensen av en mislykket eller manglende inntektspolitikk enn som noen foretrukket strategi mot økonomiske vanskeligheter. Det er vanskelig å se at ikke Sverige bør ha minst like stor evne til å holde sin valutakurs som de andre mindre europeiske land.

For Norge er det vanskelig å absorbere så mye som 10 pst. i en enkelt kursjustering mellom norske og svenske kroner. Sverige er vår viktigste handelspartner og en sterk konkurrent på mange eksportmarkeder. Med de dårlige avsetningsmulighetene som norsk eksportindustri nå har, ville det gitt uforholdsmessig raske omstillinger om vi skulle holdt en uendret kurs på norske kroner.

Sverige har valgt å gå ut av valutasamarbeidet i «slangen». Dette kan tyde på en tvil om framtidig evne til å opprettholde kursforholdet til andre europeiske valutaer. Selv om «slangen» domineres av utviklingen for tyske mark, som er sterkere enn omtrent alle andre valutaer, bør de andre valutaene innen «slangen» kunne holde en felles utvikling. Sverige synes nå ikke lenger å ville holde en slik kursutvikling for sin valuta.

Den siste kursjusteringen gir også grunn til å peke på mer fundamentale forutsetninger for «slange»-samarbeidet. Hovedproblemet ved å holde en felles kursutvikling for disse valutaer er at Tyskland holder en lavere inflasjon enn de andre landene. Dette medfører et stadig behov for kursjusteringer, slik at tyske mark må oppvurderes i forhold til de andre valutaer. Når ikke Tyskland er villig til å gjennomføre de nødvendige revalueringer, må de andre land regelmessig devaluere. Samtidig er det stor risiko for at disse landene enkeltvis blir presset ut av «slange»-samarbeidet.

Det ville vært langt å foretrekke at Tyskland tok konsekvensen av denne situasjonen. Tyske revalueringer innen «slangen» ville vært det beste tiltaket for å opprettholde dette samarbeidet. Kursjusteringer innen «slangen» med visse mellomrom er en forutsetning for at samarbeidet kan opprettholdes som et middel til å møte mer kortsiktige kurssvingninger. Tyskland bør ta konsekvensen av å være det ene landet innen samarbeidet som fører sin egen kursutvikling.

For Norge kan det reises spørsmål om vi bør fortsette i «slange»-samarbeidet. Hvis det kan finnes en løsning på det stadig behov for justeringer mellom tyske mark og de andre valutaer, er det få betenkeligheter ved en slik tilknytting. Med en forsvarlig inntektspolitikk, og spesielt hvis de siste årenes oppgjørsform kan føres videre, bør det ikke være nødvendig med en svakere kursutvikling for norske kroner enn for andre europeiske valutaer. Det er da hensiktsmessig for oss, som for andre små land, å erklære tilknytting med et større lands valuta eller med en gruppe av valutaer.

Samarbeidet i «slangen» gir en klar fordel ved at intervensjonene for å dempe kurssvingninger vil skje fra begge sider, i stedet for at bare det landet som er under press skal kjøpe tilbake sin egen valuta for å opprettholde kursen. Dette gir større evne til å stå i mot markedssvingningene. I tillegg er det for oss en fordel å holde nær kontakt med land som utenriksøkonomisk er viktig for oss. Men denne begrunnelsen blir svakere etter at Sverige har forlatt «slangen».

Vår deltaking i det europeiske valutapolitiske samarbeidet er først og fremst et praktisk økonomisk spørsmål. At dette gir en viss tilknytning til EF ser ikke ut til å bli lagt vekt på og har neppe heller noen betydning. For tiden er det ingen sterke grunner som tilsier at vi skal gå ut.

AKTUELLE KOMMENTARER

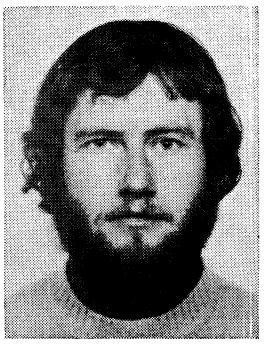

Moms og bruktvareomsetning

AV
ARILD HERVIK

Momssystemet fungerer slik at en vare pålegges 20% av bearbeidingsverdien på hvert ledd i kjeden frem til konsumenten, som da i siste omgang belastes med 20% moms som andel av kjøpesummen. Sett nå at denne varen var en komfyr som konsumenten etter en tid blir lei av og selger den videre til en bruktvareforretning, f.eks. en skraphandler. Vi skal nå velge det utgangspunkt at vi bare forlenger kjeden som varen følger med et nytt ledd, bruktvaremarkedet. Etter momssystemet skulle vi da bare beregne verdien som skapes ved omsetningen i dette bruktforhandlerleddet. Sett at komfyren kostet ny 1 000 kr. Det er da betalt 200 kr i moms for denne. Når konsumenten har eid denne komfyren i noen år selges den til en skraphandler for 200 kr. Skraphandleren selger komfyren videre for 400 kr og skulle betale moms for 200 kr som er den merverdien varen får i dette omsetningsleddet. Selv om varen har tapt seg i verdi ved slitasje er det den samme varen som man tidligere har betalt moms på og salgssummen fra konsumenten på 200 kr er derfor allerede belagt med moms.

I praksis fungerer ikke loven slik. Skraphandleren må betale moms for hele salgsbeløpet uten at han får fratrekk for det momsbeløpet som allerede er inkludert i komfyrens innkjøpspris. Skraphandleren betaler 80 kr i moms, mens han egentlig etter vårt utgangspunkt bare skulle betalt 40 kr p.g.a. fratrekk på 40 kr moms som allerede ligger i innkjøpsprisen. Loven fungerer slik på omsetning av brukte varer at vi får dobbelt moms. Skraphandleren betaler moms for hele salgssummen, mens han bare skulle betalt for merverdien som skapes på dette nye leddet. Hele vårt resonnement her hviler da på at vi følger varen skrittet videre fra konsumleddet og også ser på bruktomsetningen av varer som en del av varekjeden.

Lovverket kan tolkes slik at den brukte varen, komfyren, kommer til som en ny vare når den går inn på bruktmarkedet. Det skal derved betales moms for hele denne «nye» varens omsetningsverdi. En begrunnelse for at momsen legges på hele omsetningsverdien av brukte varer er at varen ble solgt til skraphandleren av en privatperson. Privatpersoner er ikke registreringspliktige etter loven hvis de omsetter for under 6 000 kr og derved heller ikke momspliktige. Den private person blir «borte» i omsetningskjeden og skraphandleren pålegges å betale moms på hele omsetningsbeløpet. Denne begrunnelsen er imidlertid ikke helt dekkende. En stor del av skraphandlernes omsetning er jern og stålskrap og metallavfall, og det er klart at dette i hovedsak kjøpes fra registreringspliktige selskaper. Det betales også her moms på hele omsetningsverdien slik at vi kan fastholde at varen på dette leddet defineres som ny vare.

Det kunne hevdes at brukte varer er i konkurranseforhold med nye varer og at det derved ville være å forskyve konkurransebetingelsene om ikke bruktvarenes verdi ble fullstendig momsbelagt. Motargumentet mot dette vil være at brukte varer i dag er konkurransemessig disavuert fordi de er momsbelagt to ganger på endel av sitt omsetningsbeløp. Eksemplet med komfyren viser at denne kunne vært omsatt til 360 kr og gitt skraphandleren den samme fortjeneste altså en forbedret konkurransemessig situasjon.

Poenget vårt er at omsetningen av brukte varer er slik behandlet i momssystemet at det ikke fremmer denne type omsetning. Etter resirkuleringsutvalgets sluttinnstilling (NOU 1975:52) heter det at en vil gå inn for «styrking av omsetningen av brukte gjenstander så som klær, møbler, husholdningsartikler, brukbare deler av nedrevne bygninger osv.» Utgangspunktet er at det er visse indirekte effekter med denne type omsetning (avfallsbehandling) og dette tilsier da at man skulle subsidiere bruktvareomsetningen. Kjøp av brukte varer vil også gjerne være knyttet til lavinntektsgrupper og hvis vi knytter dette til omfordelingspolitikken så kan dette være et ytterligere moment for lavere pris på brukte varer. Heller enn å utforme momssystemet til dobbelbelastning på omsetning av brukte varer burde man fjerne momsen på denne varegruppen.

Norsk økonomisk politikk etter 1945

AV
SIGMUND BORGAN

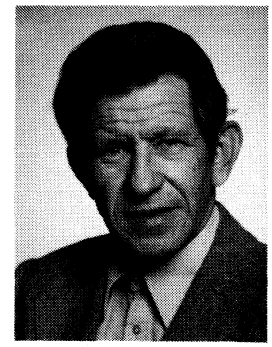

1.

Målsettingene for norsk økonomisk politikk ble straks etter krigen satt opp i følgende punkter:
1) rask økonomisk vekst
2) full sysselsetting
3) jamnere inntektsfordeling
4) stabile priser.

Av disse ble «stabiliseringslina» først oppgitt. Den gled raskt over fra å være en absolutt målsetting, til å bli en relativ – uttrykt som «minst mulig stigning i prisnivået».

Minst mulig kom til å bety det samme som den minste prisstigning vi må ha, forat først og fremst sysselsettingsmålsettingen ikke skulle komme i klemme.

Sammenliknet med 1970-åra, var prisstigningen gjennom 50- og 60-tallet nokså moderat. Årsaken til det var at de ikke politisk bestemte økonomiske vilkår gjorde det mulig å opprettholde noenlunde samsvar mellom de tre andre målsettingene uten så stor prisstigning.

Av slike ikke politisk bestemte er det ett som er viktigere enn alle andre. Det er at det *til enhver tid er mulig å overføre produksjonskapasitet til produksjon av varer og/eller tjenester med udekket kjøpekraftig etterspørsel.* Det vil si at det etter som den totale produksjonskapasitet for hele arbeidsstyrken øker, og det for den ene produksjonen etter den andre nås dekning av all kjøpekraftig etterspørsel, må veksten i kapasiteten skje i sektorer som produserer for nye behov, som vi ikke kunne bruke ressurser til mens velstanden var lavere.

I statistikken kan vi følge denne utviklingen når vi ser på hvordan den totale arbeidsstyrken fordeler seg mellom primærnæringer, sekundærnæringer og tertiærnæringen på hvert tidspunkt. Primærnæringene, jordbruk, skogbruk og fiske, som i det vesentligste produserer for de mest grunnleggende behov, har fått sin sysselsetting kraftig redusert. Sekundærnæringene – som produserer mer for mindre nødvendige materielle behov, økte til å begynne med produksjonen og sysselsettingen kraftig. Men etter hvert som også de kjøpekraftige markeder for industriprodukter ble mettet, er sysselsettingen stabilisert, og for flere bransjer begynte den etter en tid å gå nedover.

Tertiærnæringene – som også blir kalt de tjenesteytende næringer – har økt sin andel av sysselsettingen enormt. I begynnelsen av 1960-tallet ble det for vesteuropeisk økonomi prognosert at det omkring 1990 skulle være 10 pst. av arbeidsstyrken i primærnæringen, 10 pst. i sekundærnæringene og 80 pst. i tertiærnæringene. Det var på den tiden Norges statsminister i en nyttårstale til Det norske folk, mente at individer som da var i sin første voksne alder måtte regne med å skifte yrke og bosted 3–4 ganger i løpet av sin yrkesaktive alder.

Det er viktig å være klar over at når tertiærnæringene etter hvert har spilt – og må spille stadig større rolle når det gjelder å opprettholde full sysselsetting, så er det fordi det her gjelder ikke materielle behov, som ser ut til å kunne øke nærmest i det uendelige, Men vi må også være klar over at når en stadig større andel av befolkningen skal være sysselsatt i tertiærnæringene, betyr det at de som er igjen i de næringer som produserer materielle goder, må produsere nok til å forsyne stadig flere som materielt sett er uproduktive.

2.

Hvis målsettingene er å skulle holde ved like en økonomisk vekst samtidig som det skal være full sysselsetting, kan vi av utviklingen i den rike vestlige verden – Norge medregnet – se at overføringen av arbeidskraft i retningen fra primærnæringene til tertiærnæringene ikke kan ha gått fort nok f.eks. etter 1970. Når vi kan trekke denne slutningen, er det på grunnlag av den raske økningen i arbeidsledigheten som f.eks. OECD-landa viser i denne tida. Av økningen i arbeidsledigheten kan vi slutte at det nå ikke lenger heller er samsvar mellom målsettingene fortsatt rask økonomisk vekst og full sysselsetting, slik strukturen i nærings- og produksjonslivet har fått lov til å utvikle seg.

Tilstanden nå forteller også hvilken av de to målsettingene det er som de politiske myndigheter i de fleste land har gitt opp å etterleve. På tilsvarende måte som det tidlig i etterkrigstida ble gitt opp å holde

«stabiliseringslina», har de fleste land i det siste gitt opp å opprettholde noenlunde full sysselsetting.

I dag er ikke de som har det øverste ansvar for at mennesker med ulike kvalifikasjoner skal ha oppfylt menneskeretten å ha et arbeid som høver, kommet lenger enn til å håpe på at krefter utenfra skal sørge for en «konjunkturoppgang» som løser dette problemet for dem. I vår situasjon i dag er dette like så mye urealistisk mirakeltro som den president Herbert Hoover hadde å støtte seg til da han i valgkampen høsten 1928 brukte slagordet «Prosperity for ever». Vel et år etterpå var USA og hele den vestlige verden inne i den verste økonomiske katastrofe til den tid, og det skyldtes at det manglet økonomer som forsto hva som var i ferd med å skje, og politikere med evne til å ta forholdsregler før katastrofen var et faktum.

3.

Hva den økonomiske vekst har kostet og koster i reelle ressurser har ikke den økonomiske politikk brydd seg om. Men også på dette område kan vi bruke statistikk til å dokumentere det vesentligste.

Holder vi oss til den materielle produksjon, altså produksjon som krever naturråstoffer og energi for framstillingen, vet vi i allfall at energiforbruket pr. sysselsatt og pr. produktenhet har økt noe ganske eventyrlig. Og vi vet også at denne forbruksøkningen er dekket ved først og fremst større forbruk av jordolje. Hva som er den mest dyptgående årsak til at dette har kunnet skje, finner vi i den relativt enormt lave pris på oljeenergien i forhold til menneskelig arbeidskraft. En engelskmann (Gerald Leach, i avhandlingen Energy and Food production) sier om dette: «I perioden 1950–70 kostet oljen noe slikt som 1,5 dollars pr. fat, og det tilsvarer å ha en «menneskelig slave til å arbeide 4 000 timer for én dollar.»

I dette ligger forklaringen på at det har vært så pengeøkonomisk lønnsomt å øke arbeidsproduktiviteten i alle materielle produksjoner ved rasjonalisering med stadig mer «effektiv» teknologi.

Den kolossalt raske økningen i energiforbruket gir også forklaring på hvordan det har gått til at det i etterkrigstida har tatt så kort tid fra et nytt materielt behov var skapt, og til næringslivet har greidd å fylle det, og har måttet skape økt etterspørsel gjennom reklame og propaganda som utvikler behov for stadig nye ting, med stadig økende hastighet.

Vi har i denne tiden greidd å snu vår økonomiske filosofi nokså mye på hodet i forhold til hva den opprinnelig var. Før var formålet med all produksjon – og det står ennå i elementære lærebøker – å skaffe goder som skulle tilfredsstille eksisterende behov. Økonomiske tenkere, som John Stuart Mill, mente for over hundre år siden, at den økonomiske veksten en gang i framtida ville nå et stadium da alle mennesker fikk full dekning for alle sine materielle behov. Deretter skulle den videre framgangen brukes til å gi menneskene mer av ikke materielle verdier.

Vi, som har levd i en tid da den første delen av denne framtidsvisjonen kunne vært realisert, iallfall i den rike verden, har til gagns sørget for å gjøre andre delen til skamme. I stedet for å stabilisere produksjonen da den var blitt stor nok til å dekke et hvert rimelig materielt behov, noe intelligente og ansvarlige mennesker burde være tilfreds med, har vi gjort funksjoneringen av vårt økonomiske liv avhengig av at det kan skapes stadig nye kjøpekraftige behov nærmest i det uendelige. Mens vi før skaffet oss bedre teknologi og økt arbeidsproduktivitet for å dekke behov som ennå var mangelfullt dekket, er vi i dag nødt til å finne eller skape stadig nye behov for å få markeder for enhver overflødig og ukontrollert kapasitetsøkning i næringslivet. Dette fordi vi har gjort stadig mer arbeidsproduktiv teknologi til et mål i seg selv, samtidig som vi også har som en annen målsetting at alle arbeidsføre mennesker skal være fullt sysselsatt i så mange timer i året at det gir et normalårsverk.

Selv i tider da det ikke er mulig å få avsatt alt vi produserer når vi bruker vår arbeidskraft og den teknologien vi alt har, fortsetter vi å utvikle enda mer arbeidsproduktiv og arbeidssparende teknologi.

Vår tids tragedie, sier den katolske munken Christopher Derrick i boka The Delicate Creation,

> «skyldes ikke vår gamle tendens til å ønske teknologi og forbedret teknologi som hjelpemidler for å fremme høyere ønsker og mål, men fra vår nye tendens til å se på teknologien som et mål i seg selv, et absolutt, som det gjelder å skaffe for dens egen skyld. «Når midlene tar makten fra oss, er de livsfarlige».»

Tradisjonell markedsøkonomisk teori bygger på forutsetningen at det er knapphet på materielle varer i forhold til full behovsmetning. Når denne forutsetningen ikke lenger er til stede, skulle det være enkelt å slå fast at prinsippene i den tradisjonelle markedsøkonomiens prinsipper har utspilt sin rolle, og oppfylt sin hensikt. Og at tiden derfor må være inne til å se seg om etter andre prinsipper for allokering og bruk av ressursene og fordelingen av produksjonsresultatet, slik at alle får seg tildelt hva de trenger for en tilstrekkelig rik materiell behovsdekning.

4.

Den forholdsvis høye arbeidsledigheten i OECD-landa nå, er en følge av at produksjonskapasiteten – ved en for rask teknologisk framgang – er økt raskere enn det har vært mulig å finne ny økning i de kjøpekraftige behov på markedssiden. I denne situasjonen har det – fordi teknologi og energi er bedriftsøkonomisk billigere enn arbeidskraft – vært privatøkonomisk lønnsomt å beholde teknologien og kvitte seg med arbeidskraften.

Samfunnsøkonomisk og ressursøkonomisk ville selvsagt det motsatte være det riktige. Kunne vi produsere opp til behovsdekning med mer bruk av eksisterende arbeidskraft og mindre bruk av teknisk energi, ville vi nemlig nytte mer av den ressurstypen

som ikke kan lagres og brukes seinere, og mindre av den som ikke forsvinner om den ikke brukes i dag.

Når vi ikke gjør det som er samfunnsøkonomisk og ressursøkonomisk riktig, er det fordi vi ikke er i stand til å føre en økonomisk politikk som gjør det privatøkonomiske underordnet i forhold til det samfunnsøkonomiske, og det mest kortsiktige underordnet i forhold til det mer langsiktige.

Fordi vi ikke er villige til å bruke nok anstrengelser til å snu om på dette, men lar det hele skure i vei som før, blir de mest kortsiktige og dagsaktuelle problemer med å berge arbeidsplassene og opprettholde sysselsettingen verre og verre fra dag til dag. Ressursmessig øker kostnadene både med å skaffe mer og mer råstoffer og energi, og med å bli kvitt det som produseres.

I Norge er det nå flere ting som kan trekkes fram for å vise dette. I verftsindustrien og oljeindustrien er det viktigste for å sikre arbeidsplassene blitt å finne på noe – nesten samme hva det er – for å få avsatt de skip som bygges og det oljeletings- og oljeutvinningsutstyr som må produseres hvis arbeidsplassene skal berges. Både arbeidsgiverne og arbeidstakerene i disse industriene står derfor sammen om kravet at virksomhetene i oljeletingen og oljeutvinningen må trappes opp. Dette er vel noe av det mest tragiske eksempel vi noen gang har hatt på hvordan vi synes å være nødt til å angripe framtidsressurser for å «overleve» i øyeblikket.

5.

Bruk av oljepenger på forskudd er et virkemiddel av samme natur. Også dette blir nå gjort for å finansiere produksjoner det ikke er nok behov og markeder for. Hensikten er den mest kortsiktige, å berge arbeidsplasser som i realiteten er gjort overflødige av den kapasitetsøkningen som skyldes for rask innføring av ny teknologi som her øker arbeidsproduktiviteten.

Den produksjonen som finansieres med disse pengene, er for en betydelig del lagt på lager. Dette er problematisk også på den måten at ingen vet om mye av det som produseres nå i det hele tatt kan selges senere i konkurranse med de nye produkttypene som ny forskning og produktutvikling skaper i mellomtida. I verste fall kan det bli nødvendig å kvitte seg med det som nå lagres ved billig realisasjonssalg og direkte ødelegging.

Moms eller oms? *)

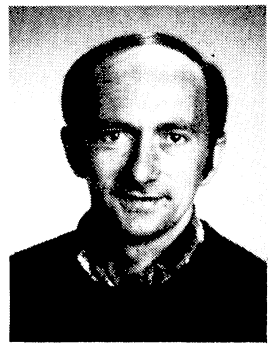

AV
DOSENT STEINAR STRØM
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT
UNIVERSITETET I OSLO

Momsen ble innført i Norge, antakelig for en stor del som et EF-forberedende tiltak. Momsen ble innført uten at skatteetaten var tilstrekkelig forberedt og uten at det forelå en tilstrekkelig grundig analyse på forhånd. Det er kostnader forbundet med selve omleggingen fra moms og tilbake til den gamle oms. De løpende gevinster ved å erstatte momsen med omsen er likevel store nok til å forsvare en omlegging.

1. Innledning.

I 1935 ble det i Norge innført en alminnelig omsetningsavgift. Satsen var 1 pst. Avgiften ble oppkrevd på alle ledd i omsetningen uten adgang for de næringsdrivende til refusjon av avgift på innkjøp. Dette var en kumulativ avgift. Den samlede avgift ved salg til forbruker var avhengig av hvor mange omsetningsledd varen hadde passert før den ble solgt til forbruker. Høsten 1940 ble den kumulative avgiften tatt bort. I stedet ble det innført en avgift begrenset til detaljleddet i vareomsetningen. Satsen var 10 pst. av salgsprisen inklusive avgiften. Fra 1. juli til 1. august 1947 ble det anvendt to satser; 10 pst. for jordbruksvarer og 6,25 pst. for andre varer. Fra 1. august 1947 var satsen ens og 6,25 pst. Dette varte frem til 1. april 1951. Satsen ble igjen satt til 10 pst. Neste endring fant sted 1. desember 1964. Satsen ble da økt til 12 pst. Dette tilsvarer 13,64 pst av salgsprisen eksklusive avgiften. I mars 1966 ble den såkalte Skattekomitéen av 1966 med Ole Rømer Sandberg som formann, oppnevnt. I komitéens mandat het det bl.a.

«Komitéen må ta stilling til om utviklingen av avgiftssystemene i andre land skulle gi grunn til en omlegging av vårt nåværende avgiftssystem».

Da komitéen avga innstilling om dette og andre skatte/avgiftsspørsmål viste det seg at komitéen samlet gikk inn for å erstatte det daværende sisteleddssystemet (omsen) med en såkalt merverdiavgift. De politiske myndigheter slo til på dette forslaget. Merverdiavgiften, eller momsen, ble innført i Norge 1. januar 1970. Avgiftssatsen ble satt til 20 pst. (av salgspris *eksklusive* avgift). Merverdiavgiften dekket ved overgangen 78 pst. av det samlede private forbruk. Omsen dekket i 1969 65 pst. Avgiften skulle kreves opp på alle ledd i omsetningen og ved import

I avgiftsoppgjøret med Staten reduseres denne avgiften med den avgift selgeren har betalt ut ved innkjøp av varer og tjenester. Så fremt avgiften på innkjøpet i en bestemt periode er større enn avgiften på salget, tilbakebetaler staten differansen til den næringsdrivende. Ved eksport beregnes ikke merverdiavgift. Eksportøren får tilbakebetalt merverdiavgift på innkjøp. Det ble dermed lagt opp til et langt større antall avgiftstransaksjoner enn under omsen. Istedet for momsen (merverdi*omsen*), kunne en like gjerne ha kalt avgiftssystemet tomsen (tilbakebetalings*omsen*). Skattekomitéen av 1966 trakk frem flere momenter i favør av overgang til moms (eller toms om en vil). Andre land, og ikke minst de seks daværende EF-land hadde innført eller skulle til å innføre et merverdiavgiftssystem. Det ble i Norge antatt at momsen var bedre egnet enn omsen til å bringe inn til staten økte inntekter i form av avgifter på omsetningen. Når avgiftssatsen og det avgiftsbelagte vareomfang skulle økes betydelig, ble det antatt at omsen ville gi for stor unndragelser. Etter hva jeg nå kan se var dette den eneste reelle, økonomiske gevinsten som ble påberopt ved overgang fra moms til oms. Noen systematisk kostnad/vinst studie ble ikke utarbeidet. Investeringsvarer ble fra og med samme dato som innføringen av moms pålagt en særavgift på 13 pst. Før dette var investeringsvarer pålagt en avgift på 13,64 pst. av salgsprisen eksklusive avgift.

Steinar Strøm tok Sosialøkonomisk embedseksamen 1968. Fra 1970 ansatt ved Sosialøkonomisk institutt, fra 1976 som dosent i Sosialøkonomi. Viktigste arbeidsfelter har vært økonomiske analyser av forurensings- og energiproblemer.

*) Jeg takker for nyttige kommentarer fra professor Jan Serck-Hansen, direktør Hallvard Borgenvik og avdelingsleder Bjørn Rønning.

Tabell 1.

OMS	Mottakende pris	Avgifts-refusjon fra stat	Verdi inklusive avanse	Avgift til stat pr. enhet-av varens verdi	Leverende pris
Produsent	—	—	b	—	b
Grossist	b	—	b (1+ag)	—	b (1+ag)
Detaljist	b (1+ag)	—	b (1+ag) (1+ad)	0.2b (1+ag) (1+ad)	1,2b (1+ag) (1+ad)

I 1973 ble det oppnevnt et utvalg med Olav Gjærevoll som formann. Utvalget fikk bl.a. i mandat å vurdere moms kontra andre avgiftssystem som f.eks. den tidligere brukte omsen. Utvalget avga sin innstilling i 1975. 12 av utvalgets 15 medlemmer gikk inn for å avvikle momsen og for å gjeninnføre omsen.

De følgende avsnittene er dels basert på arbeidsdokumenter jeg la frem i 1974/75 for «Gjærevollutvalget» og dels på «Gjærevollutvalgets» innstilling; se spesielt kapittel 9 i innstillingen: «Merverdiavgiftssystemet», NOU 1975:67.

I det jeg var en av de 12 i utvalgets flertall som gikk inn for å erstatte moms med oms, gir det følgende noe av *min* begrunnelse for denne konklusjonen.

2. Omsen.

I tabell 1 gis en skjematisk fremstilling av omsen. Vareomsetningen er delt inn i tre ledd.

Merk at f.eks. en produsent som har detalj-salg av forbruksvarer (salg fra fabrikk direkte til forbruker) oppfattes å bestå av to enheter: «Produsent» og «Detaljist»).

b = pris på varer på produsentleddet
ag = avansesats på grossistleddet
ad = avansesats på detaljistleddet
0,2 = er avgiftssatsen i et tenkt oms-system.

Oms er en avgift som oppkreves kun ved salg av forbruksvarer fra detaljist til forbruker:

1) Den pris forbruker betaler blir

$$1{,}2b(1+ag)\ (1+ad)$$

2) Avgift til stat pr. enhet av varens verdi blir netto

$$0{,}2b(1+ag)\ (1+ad)$$

3. Momsen.

I tabell 2 gis en skjematisk framstilling av momsen.

Moms er et av mange mulige merverdiavgiftssystem. Avgiften *kreves opp* ved salg av varer og tjenester mellom bedrifter, ved import, og ved salg fra detaljist til forbruker. Selv om avgiftsgrunnlaget, regnet netto, er forbruk, blir det i moms-systemet krevd opp avgift på andre varetransaksjoner enn mellom detaljist og forbruker. Avgiften på andre varer enn forbruksvarer blir imidlertid refundert, se pkt. 4 og 5 nedenfor om avgiftsgrunnlaget i moms.

1) Den pris forbruker betaler blir

$$1{,}2b(1+ag)\ (1+ad)$$

Det er den samme pris som i oms. *Moms og oms med samme avgiftssats gir samme prisvirkning på forbruksvarene.*

2) Avgift til stat pr. enhet av varens verdi i siste ledd er i moms

$$0{,}2b(1+ag)\ (1+ad)$$

Dette er det samme som i oms. *Det betyr at i moms og oms må nøyaktig det samme kreves opp av forbrukeren.*

3) Nettoinngang til stat av avgiften er i moms:

Summen av «Avgift til stat pr. enhet av varens verdi» minus summen av «Avgiftsrefusjon fra stat».

Denne nettoinngang til stat pr. enhet av varens verdi er

$$0{,}2b(1+ag)\ (1+ad)$$

Denne nettoinngang til stat er *identisk med den avgift som i moms kreves opp av forbruker på siste ledd.*

Og av 2) følger at denne avgiften oppkrevd på siste ledd i moms er nøyaktig lik den avgift som kreves opp i oms.

Av dette følger:

Nøyaktig som i oms kommer det heller ikke inn nettoavgift til stat i moms uten at varen selges til forbruker og uten at siste ledd betaler inn avgift til stat.

4) Navnet *merverdiavgift* kommer av at avgiften kan oppfattes som en avgift på den verdiskapningen, merverdien, som skjer på hvert trinn.

- Verdiskapningen på produsentleddet er b.
- Verdiskapningen, merverdien, på grossistleddet er bag.
- Verdiskapningen, merverdien, på detaljistleddet er b(1+ag).ad.

Merverdien som skapes på handelsleddene regnet pr. enhet av varens verdi er simpelthen lik avansen på hvert handelstrinn. Avansen er igjen lik avansesatsen multiplisert med mottakende pris.

Av skjemaet for moms ser en at *nettoavgiften* på hvert trinn er avgift til stat minus avgiftsrefusjon fra stat; dvs.:

Produsent: 0,2b
Grossist: 0,2b (1+ag) – 0,2b = 0,2b · ag
Detaljist: 0,2b (1+ag) (1+ad) —
0,2b (1+ag) = 0,2b (1+ag) ad

Vi ser da at nettoavgiften på hvert trinn er avgifts-

Tabell 2.

MOMS	Mottakende pris	Avgifts-refusjon fra stat	Verdi inklusive avanse	Avgift til stat pr. enhet av varens verdi	Leverende pris
Produsent	—	—	b	0,2b	1,2b
Grossist	1,2b	0,2b	b (1+ag)	0,2b (1+ag)	1,2b (1+ag)
Detaljist	1,2b (1+ag)	0,2b (1+ag)	b (1+ag) (1+ad)	0,2b (1+ag) (1+ad)	1,2b (1+ag) (1+ad)

satsen lik [0,2(20 pst.)] multiplisert med merverdien skapt på hvert trinn i produksjons/handelsprosessen.

I merverdisystemets oppbygde terminologi blir den avgiften som refunderes kalt *inngående avgift* (den kommer *inn* til et trinn i produksjons/handelsprosessen fra et tidligere trinn i denne prosessen). Den avgiften som et trinn betaler til stat kalles *utgående avgift* (avgiften går videre og *ut* til neste trinn i produksjons/handelsprosessen).

En kan da formelt oppfatte merverdiavgiftssystemet som et system hvor avgiftsoppkreverne i avgiftsoppgjøret med staten har fradragsrett for inngående avgift. Den avgift som hvert trinn er netto skyldig staten er lik utgående avgift minus inngående avgift. Den eneste gruppe som ikke har fradragsrett er forbrukerne.

5) Hvis alt vare- eller tjenestesalg er avgiftspliktig i moms, og hvis en som forenkling *foreløpig* ikke regner med eksport og import, vil det som faktureres ut av et foretak være lik:

Levering av vareinnsatsvarer fra dette foretak til alle andre foretak
+ Levering av investeringsvarer til alle andre foretak
− «Levering» av vareinnsatsvarer og investeringsvarer til eget foretak
+ Levering av varer til forbruker fra dette foretaket.

= Samlet avgiftspliktig salg i moms for et foretak

Et foretak kan ha null levering av varer til forbruker. Da vil det enten være et rent grossistforetak eller et produksjonsforetak. I prinsippet og i praksis vil blandete foretak forekomme.

I moms er alle innkjøp fradragsberettiget, også investeringsvarer. Investeringsvarer er pålagt en særavgift. Det samlete fradrag i moms for foretaket blir da

Levering av vareinnsatsvarer til foretak fra andre foretak
+ Levering av investeringsvarer til foretak fra andre foretak
− «Levering» innen foretaket av investeringsvarer og vareinnsatsvarer

= Samlet fradrag i moms for et foretak.

Tar en differansen mellom samlet avgiftspliktig salg og samlet fradrag for hvert foretak og summerer over alle foretak, står en tilbake kun med summen av leveringer til forbruker. Det betyr at i moms er *nettoavgiftsgrunnlaget privat konsum akkurat som i oms.*

Det å se bort fra eksport/import forenkler oppstillingen, men forandrer ikke konklusjonen.

Det å anta at investeringsvarer er belagt med særavgift og ikke en generell momssats samsvarer med ordningen i Norge.

6) Ved import er tollvesenet oppkrever av moms. Såfremt importen ikke er import av varer direkte til forbruker, skal importøren imidlertid ha momsen refundert.

La C være samlet konsum regnet til detaljistpriser, eksklusive avgift. Avgiftssatsen er i Norge 0,2 (20%). La T_{moms} være samlet netto avgiftsinngang til stat.

$$(*) \qquad T_{moms} = 0{,}2\ C$$

I moms-systemet kreves det noe moms opp i tollvesenet (beløp T_v) og noe hos skattefogden (T_s). Av (*) får vi at

$$(**) \qquad T_{moms} = T_V + T_s = 0{,}2\ C$$

Hvis det private konsum er konstant, er summen av T_v og T_s konstant. Hvis i en slik situasjon T_v øker (mer kommer inn i tollvesenet), følger det av (**) at T_s må gå tilsvarende ned. Dette illustrerer refusjonsordningen i moms på makroplan og det forhold at moms kommer netto inn til stat kun ved at forbruker betaler avgift. I og med at storparten av importen til Norge ikke er import direkte til forbruker, er tollvesenets rolle som avgiftsoppkrever mer av formell enn reell karakter.

7) I avgiftsoppgjøret mellom det avgiftspliktige foretak og staten går det i mange tilfeller bare en betalingsstrøm fra foretaket til staten. Denne betalingsstrømmen kan en oppfatte som et nettoresultat av to tenkte betalingsstrømmer: En avgiftsstrøm til staten minus tilbakebetaling av avgift til foretaket. I noen tilfeller går det imidlertid i momsen i motsetning til i omsen en netto betalingsstrøm *tilbake* til foretaket. Dette er tilfellet for ekspportforetak. Eksportforetak betaler avgift på sine innkjøp i Norge, men på videresalget, dvs. på eksportmarkedet, skjer det ingen avgiftsoppkreving. Som vist i kapittel 5. nedenfor

skjer det i momsen *netto utbetalinger* fra stat til foretak også i andre tilfeller. Betalingsstrømmen fra forbruker til foretakssektoren er den samme i moms som i oms. I moms, men ikke i oms, foregår det betalingsstrømmer mellom foretak.

4. Moms kontra oms.

Av avsnitt 3 følger at i moms sirkulerer det en større avgiftsmengde enn det staten netto får inn. Som i oms kommer det i moms kun avgift netto inn til stat ved at siste ledd krever opp og sender inn avgift. Sammenlikner vi moms og oms må vi forutsette at det er

- samme vare- og tjenesteomfang som er avgiftspliktig
- samme sats

I 1973 innbrakte moms ca. 13 milliarder kr. netto til stat. Oms ville – når en ser bort fra unndragelser – gi den samme netto avgiftsinntekt, ca. 13 milliarder kr.

I moms i 1973 sirkulerte det i tillegg 26 milliarder. kr. Dette er sirkulasjonsmengden av avgift knyttet til annet enn salg til forbruker. Brutto innbrakte momsen altså 39 milliarder, hvorav staten beholdt 13 milliarder og betalte, mest ved motregning i avgiftsoppgavene, 26 milliarder tilbake til bedrifter.

Ser en bort fra unndragelse av avgift, så er moms og oms avgiftssystem som har det samme beskatningsgrunnlag, har de samme prisvirkninger og hvor nettoavgiftsinngang til staten må baseres på at sisteledd krever opp og betaler inn avgift. Forskjellen ligger i at bruttoavgiftsinngangen er lik nettoavgiftsinngangen i oms, mens bruttoavgiftsinngangen er langt høyere i moms.

I oms forekom det avgiftsunndragelser. Et nødvendig, men ikke tilstrekkelig, argument for moms er at enten blir avgiftsinntektene større fra siste ledd og/eller at det ved unndragelser på siste ledd tross alt kommer inn netto avgift fra andre ledd.

Hvis det i oms ikke var eller kunne tenkes å bli unndragelser, vil innføring av moms representere et offer for samfunnet uten at systemet innebærer noen gevinster. Offeret eller kostnaden for samfunnet vil være lik kostnaden ved å sirkulere en bruttoavgiftsmengde på tidligere ledd enn sisteledd.

Hvis moms skal ha noen berettigelse i det hele tatt, må en derfor forutsette at det i oms ville blitt unndratt avgift. Gevinsten ved moms er derfor at avgiftsinntekten blir høyere enn i oms.

Hvis det i oms vil oppstå unndragelser, så kan moms gi en gevinst. La oss kalle denne G. Men hva er kostnaden? La oss kalle den K. (K er ikke totalkostnaden ved moms, men totalkostnadsforskjellen mellom moms og oms. G er tilsvarende den gevinst en får når en går over fra oms til moms for å få inn et gitt, samlet avgiftsbeløp.)

Det er to betingelser som må være oppfylt for at moms skal være å foretrekke framfor oms.

A. $G > K$

Hvis A holder, så må:

B. Gevinsten G må ikke kunne oppnås *i oms* med lavere kostnad enn K.

Anslag på K (se Gjærevollutvalgets innstilling kapittel 9.8):

Utgangspunktet er 1973. I 1973 sirkulerte det 26 milliarder kr. i avgiftspenger på andre ledd enn siste ledd. K er kostnaden ved denne sirkulasjonen. I disse kostnader må en inkludere de avgiftstap en får ved avgiftsunndragelser som *ikke var mulig i oms.*

Kostnad 1. Direkte kostnader for næringslivet ved å kreve inn avgift og å få refundert avgift. Alle ledd i næringslivet bortsett fra sisteledd. Lønn, kapital og materialutgifter. Anslag ca. 0,75% av den totale sirkulasjonsmengde på 26 milliarder kr.

Kostnad 2. Tilsvarende kostnader for offentlig etater; anslag ca. 0,75% av den totale sirkulasjonsmengde på 26 milliarder kr. (Se her «Innstilling fra skattekomitéen av 1966» side 139 hvor kostnadene i oms anslås til 0,77%. Kostnadene i moms *kan* være større ved at det er et mer komplisert system, på den annen side er de tidligere ledd enn sisteledd kanskje noe sikre innbetalere og lettere å kontrollere).

Kostnad 3. Avgiftsunndragelse på tidligere ledd enn sisteledd og avgiftsunndragelse på sisteledd som ikke kunne forekomme i oms (se mer om dette i neste avsnitt). Anslag 0,5% av den totale sirkulasjonsmengde; hvilket må ansees å være lavt.

Det er i kostnad 1 og 2 forutsatt at arbeidet med utgående avgift pr. avgiftskrone er det samme i moms som i oms. Det er videre forutsatt at arbeidet med inngående avgift er det samme som med utgående avgift.

«Kostnad» 3 adskiller seg fra kostnadene 1 og 2. Kostnadene 1 og 2 er knyttet til ressursbruken i samfunnet. «Kostnad» 3 er i hovedsak ikke det. Avgiftsunndragelser påvirker inntektsfordelingen og slik at den blir en annen enn den myndighetene går inn for. Ved hjelp av skatter og avgifter prøver myndighetene å få til en ønsket inntektsfordeling. Jeg forutsetter at myndighetene ser på skatte- og avgiftsunndragelser som en ikke akseptabel måte å motarbeide denne politikken på. Jeg forutsetter videre at disse unndragelsene fører til at økonomien fjerner seg *tilstrekkelig langt* fra det velferdsoptimum myndighetenes politikk ellers ville ha medført. I velferdsoptimum vil det være slik at den sosiale verdien av en krone tildelt person i er lik den sosiale verdien av en krone tildelt person j. Dette skal gjelde for alle i og j. Med «tilstrekkelig langt» menes at unndragelser fører til en

tilstand hvor denne betingelsen ikke lenger er oppfylt. Unndragelsene forutsettes å være av et slikt omfang at denne merkbare forskyvningen fra optimum finner sted. De merkbare unndragelser, eller galt fordelt kronene som et avgiftssystem medfører, vil derfor myndighetene oppfatte som en «kostnad» ved avgiftssystemet. «Kostnaden» må være mindre enn den reelle kostnaden; dvs. den bruk av ressurser som skal til for å få slutt på unndragelsene. Jeg har til hensikt å summere kostnadene 1 og 2 med «kostnad 3», krone for krone. Det betyr at en «ressurskrone» blir tillagt den samme vekt som en galt fordelt krone. Dette er ikke selvsagt. En kan ikke se bort fra at den politiske myndighet vil tillegge en galt fordelt krone *større vekt* enn en ressurskrone. De mange offentlige inngrep i Norge i dag som gir en ineffisient ressursbruk, men som er begrunnet ut fra hensynet til inntektsfordelingen, støtter opp under et slikt syn.

Summen av de tre kostnader blir 2,00% av sirkulasjonsmengden på 26 milliarder kr. i 1973. Altså i 1973
K = 0,0200 . 26.000 mill. kr. = 520 mill. kr.

Vi vender nå tilbake til betingelsene A og B.

A. For at moms i det hele tatt skal være bedre enn oms i 1973, må momsen bringe inn ca. 520 millioner kroner mer enn hva omsen ville ha bragt inn. Eller med andre ord: Med oms måtte det ha blitt unndratt minst ca. 520 millioner i 1973 for at moms i det hele tatt skal være bedre enn oms. Dette betyr at minst ca. 4–5% av sisteleddsavgiften måtte ha blitt unndratt.
Det er vanskelig å fremskaffe data som belyser dette, men 4–5% i unndragelse synes å være et noe høyt tall.

B. Mer interessant er det å se på mulighetene for å forbedre omsen på en rimeligere måte enn å innføre moms. En rimeligere måte vil være i 1973 å ha oms, men å øke kontrollen av sisteleddet med en kostnad som er mindre enn ca. 520 millioner kr. pr. år. La oss følgelig anta at vi øker kontrollen av sisteleddet slik at kostnadsøkningen blir ca. 500 mill. kr. Anta at hver kontrollfunksjonær i 1973 direkte og indirekte medfører en kostnad på 50 000 kr. Det ville da være mulig å ansette 10 000! kontrollfuksjonærer og likevel ha et billigere indirekte skattesystem enn momsen. På basis av dette er åpenbart en forbedret oms å foretrekke fremfor moms.

I drøftingen av om en bør erstatte moms med oms må en også trekke inn omstillingskostnadene knyttet til selve omleggingen fra et system til et annet. Den løpende gevinsten ved å gå tilbake til omsen er likevel antagelig stor nok til å dekke de kostnader som er forbundet med en slik omlegging av avgiftssystemene.

5. Avgiftsunndragelser i moms og i oms.[1]).

En må her skjelne mellom

I. Unndragelse av avgift uten at bedriftens regnskap er fusket med.
II. Unndragelser hvor også bedriftens regnskap er fusket med.

Regnskap og avgiftsoppgaver vil vise forskjellige tall i svindelvariant I, men ikke i variant II. I variant I fuskes det utelukkende med avgiftsoppgavene. I variant II fuskes det både med avgiftsoppgavene og likningsoppgavene. Avgiftsoppgavene innsendes av de avgiftspliktige til staten. På dette grunnlaget gjør en opp avgiftsbyrden, eller den indirekte skatten, med staten. Regnskapet er grunnlag for likningsoppgaven. På basis av likningsoppgaven fastsettes den direkte skatten. En sammenlikning av likningsog avgiftsoppgaver vil avsløre svindelvariant I, men ikke II. Variant II er den mest utbredte, dels på grunn av at det er vanskeligere å oppdage svindelvariant II enn variant I, og dels på grunn av at det er langt sterkere motiver til stede for å unndra direkte enn indirekte skatt. Avkastningen i svindelvariant II vil derfor i flere tilfeller være større enn i variant I.

I. Unndragelser uten at regnskapet er fusket med.

a. Utgående avgift.

Unndragelser av denne typen kan forekomme både i moms og oms når det gjelder omsetning til forbruker. I momsen har en i tillegg muligheter til å svindle med avgift på salg til videreforhandlere. Unndragelsen skjer ved at den avgiftspliktige fører opp lavere avgiftspliktig omsetning enn han faktisk har. Regnskapet og likningsoppgaven fuskes det ikke med. I momsen kan den inngående avgiften som den avgiftspliktige har rett til å få tilbakebetalt, legge en demper på omfanget av denne svindelen. Den avgiftspliktige har et insentiv til å oppgi korrekt innkjøp, men samtidig et insentiv til å oppgi galt og for lavt salg. Avgiftsoppgaver som imidlertid vedvarende viser et misforhold mellom vareinnkjøp og varesalg kan vekke mistanke om svindel. I denne varianten vil et bokettersyn også lett avsløre at det er blitt svindlet med momsen. Det er først i den neste svindelvarianten at man er blitt så durkdreven at også bøkene og regnskapet er fusket med. I denne svindelvarianten kan derfor momsens spesielle merverdibeskatning og refusjonsordning legge en demper på omfanget og utbyttet av å fuske med avgiftsoppgavene.

b. Inngående avgift.

Svindelen skjer her ved at den avgiftspliktige fører opp i *avgiftsoppgaven*, men ikke i regnskapet, et krav om større refusjon av inngående avgift enn hva han faktisk er berettiget til. I oms forekommer ikke fenomenet inngående avgift. Denne svindelvarianten er derfor forbeholdt momsen.

[1]) Dette avsnittet er basert på kapittel 9 i Gjærvollutvalgets innstilling.

II. Unndragelser hvor også regnskapet er fusket med.

a. Utgående avgift.

Den avgiftspliktige oppgir på avgiftsoppgaven en *lavere* avgiftspliktig omsetning enn den faktiske. En sørger samtidig for at regnskapet er i orden. Hva som da *må* skje, fremgår av taps- og vinningskontoen:

Konto for tap og vinning.

Avgiftspliktige utgifter	Avgiftspliktig omsetning
Avgiftsfrie utgifter	Avgiftsfri omsetning.
Bruttofortjeneste	Beholdningsendring

I det både avgiftsoppgaven og regnskapet blir fusket med og slik at begge dokumenter viser samsvar, må en redusert avgiftspliktig omsetning føre til en av følgende 5 alternativ eller til kombinasjoner av disse 5:

1. Redusert bokført bruttofortjeneste
2. Reduserte bokførte avgiftspliktige utgifter
3. Reduserte bokførte avgiftsfrie utgifter
4. Økt bokført avgiftsfri omsetning
5. Bokført beholdningsøkning.

Alternativ 1 er det alternativ som gir størst avkastning. Med en avgiftssats på 20 pst. (eksklusive avgift) og en direkte skattesats på 50 pst., kan en ved å benytte alternativ 1 svindle til seg kr. 20 + kr. 50 = kr. 70 av å unndra et nettosalg på kr. 100 fra avgiftspliktig salg. Alternativ 1 gir dermed de sterkeste motiver for unndragelse. For næringsdrivende som har salg til forbruker er undragelsesmulighetene de samme og det unndratte beløpet blir like stort enten en har moms eller oms. Momsen fører i tillegg til at en kan nytte denne unndragelsesmetoden på salget av varer til videre-forhandlere. Dette kan en ikke i omsen.

Alternativ 2 er det en kaller «unnlatt bokføring av såvel kjøp som salg». Den avgiftsmessige gevinst ved denne unndragelsen vil være mindre i moms enn i oms. Ved å redusere bokførte avgiftspliktige utgifter samtidig som en gjør det samme i avgiftsoppgaven, gir den avgiftspliktige samtidig avkall på inngående avgift. En kan her bare svindle avgift på merverdien. Det var denne egenskapen ved momsen som det ble lagt sterk vekt på i argumentasjon for å innføre momsen. At momsen førte til nye svindelvarianter og til at gammel svindel kunne fortsette som før, og med samme utbytte, se alternativ 1 ovenfor, ble neglisjert. I og med at momsen ble mer uoversiktlig å kontrollere og idet kontrollinnsatsen pr. avgiftskrone gikk ned, kan en hevde at den *forventete* gevinst i svindelvarianter som beskrevet under 1, gikk faktisk opp.

Alternativ 3 gir full avgiftsunndragelse og kan brukes av flere næringsdrivende i moms enn i oms. Det oppstår en direkte skattegevinst ved at den unndras skatt på differansen mellom ikke bokført inntekt og utgift.

Alternativ 4, avgiftspliktig omsetning kamuflert som avgiftsfri, gir bare en avgiftsgevinst. I og med at avgiftsfritak for videreomsetning *ikke* eksisterer i momsen, men gjør det i oms, vil omsen her gi større svindelmuligheter enn momsen. Denne positive siden ved momsen ble også i sin tid fremhevet. Svindelvariant II, alternativ 4, kan imidlertid også forekomme i moms, f.eks. i firma som både har salg til norske og utenlandske kunder, bok- og papirforhandlere osv.

Alternativ 5 gir også kun en avgiftsgevinst. Denne svindelmetoden kan brukes av alle som har avgiftspliktig omsetning. Antall potensielle svindlere er derfor større i momsen enn i omsen. Metoden kan først og fremst benyttes av de firma hvor det er naturlig at lager forekommer og/eller av firma som beveger seg mot konkurs.

b. Inngående avgift.

I og med at inngående avgift ikke eksisterer i omsen er denne svindelvarianten forbeholdt momsen. Svindelen består i at en i avgiftsoppgaven fører opp et høyere krav om tilbakebetaling av avgift enn en er berettiget til. De avgiftspliktige utgifter, dvs. utgifter til kjøp av varer som er pålagt moms, føres opp med et høyere beløp enn hva det faktisk har vært. Samtidig fuskes det med regnskapet slik at dette blir i samsvar med avgiftsoppgaven. Av taps- og vinningskontoen finner en hva konsekvensene blir av fingert å øke de avgiftspliktige utgifter. Et av fire alternativ må inntreffe:

6. Redusert bokført fortjeneste
7. Reduserte bokførte avgiftsfrie utgifter
8. Økt bokført avgiftsfri omsetning
9. Bokført beholdningsøkning.

Et eventuelt «Alternativ 10», økt bokført avgiftspliktig omsetning, er uaktuelt, idet dette medfører at den avgiftspliktige blir mer skyldig avgift til staten enn hva han faktisk er.

Alternativ 6 kan gjennomføres ved dobbeltføring av avgiftspliktige utgifter, ved falske bilag osv. Metoden er egnet for firma med lite regnskapsbevisste leverandører, men regnskapsbevisste mottakere av firmaets varer. Denne svindelen gir en skattegevinst i likhet med alternativ 1.

Alternativ 7 kan f.eks. gjennomføres ved at alt kjøp, både det som er pålagt avgift og det som ikke er pålagt avgift, føres brutto på en konto. Ved hvert terminoppgjør beregner så firmaet sitt krav om tilbakebetaling av avgift ut fra det beløp som står på denne kontoen for vareinnkjøp. Ved dette sørger en for urettmessig å beregne seg krav om tilbakebetaling av en avgift en ikke har betalt.

Alternativ 8, fingert krav om tilbakebetaling av avgift kombinert med en fingert økt avgiftsfri omsetning, er en utspekulert svindelmetode med stor forventet avkastning. En kan her tilrane seg penger, teoretisk sett uten beløpsbegrensning, uten at noen omsetning i det hele tatt har funnet sted. Spesielt

eksportører er her gunstig stilt. Det klassiske eksempel er firma som driver med transport på utlandet.

Alternativ 9 kan særlig benyttes av nyregistrerte firma. Det er vanlig at vareinnkjøp, derunder avgiftspliktige innkjøp, hoper seg opp på lager i slike firma. Avgiftsmyndighetene vil derfor ikke oppfatte det som særs mistenkelig at det stadig foretas innkjøp uten at salg skjer. I noen tilfeller vil det være i samsvar med virkeligheten, i andre tilfeller er det et resultat av skurkestreker.

Konklusjonen på dette er at kun i 3 (tilfelle Ia, tilfelle IIa.2 og IIa.4) av 11 tilfeller gir sisteleddsystemet, eller omsen, større unndragelsesmuligheter på sisteleddet enn momsen. I ytterligere tre tilfeller er insentivet, den forventete avkastningen av svindelen på sisteleddet, det samme enten en har moms eller oms, samtidig som unndragelsesmulighetene iallfall ikke er dårligere i momsen enn i omsen (tilfellene IIa.1, IIa.3 og IIa.5). I tillegg til dette har en at i moms kan en på sisteleddet også svindle med inngående avgift. (Tilfellene II b. 6–9 og tilfelle I b.) Og som om ikke dette er nok så kan det i moms, men ikke i oms, oppstå svindel i andre omsetningsledd enn i sisteleddet. I sisteledd er det ca. 90 000 næringsdrivende, i de andre tidligere omsetningsledd er det ca. 150 000. Næringsdrivende blir regnet til sisteledd så sant de har registrert omsetning til forbruker.

Det sterkeste motivet for å svindle er knyttet til de tilfellene hvor det oppstår ikke bare avgiftsgevinst, men også skattegevinster. Dette insentivet til å svindle har momsen ikke eliminert; heller tvertimot. Det ble ved momsens innføring hevdet at den ville være et selvkontrollerende avgiftssystem. Det ble spesielt pekt på den bokføringsmotiverende virkning som fradragsretten for inngående avgift medfører. Den avgiftspliktige har et motiv til å bokføre sine avgiftspliktige kjøp korrekt for dermed å oppnå fradragsrett for, eller tilbakebetaling av, inngående avgift. Som det fremgår av fremstillingen ovenfor er det tilstede et slikt bokføringsmotiverende element i momsen. Dette elementet til demping av svindelen med avgift blir imidlertid mer enn motvirket av elementer som trekker den andre vegen.

En systematisk analyse av det slag som fremstillingen foran er et forsøk på, manglet da en i sin tid innførte momsen. Det ble for ureflektert og upresist vist til den selvkontrollerende effekt momsen ville ha.

Det eksisterer ikke noe omfattende empirisk materiale over avgiftssvindelen i moms og oms. Det lille som eksisterer (se «Gjærevollutvalgets» innstilling, kapittel 9.5) viser at etterberegnete avgiftsbeløp for detaljhandel, en typisk sisteleddsbransje, ikke er sunket ved overgang til momsen. For øvrig viser tallene at de øvrige næringer er kommet inn med betydelige etterberegnete beløp etter momsens innføring i 1970. Dette gjelder selv når en korrigerer for økningen i omsetningsverdi og i avgiftssats. Kontrollinnsatsen har ikke gått opp. På sisteleddet har den til og med gått ned.

Momsen ble innført i Norge, antagelig for en stor del som et EF-forberedende tiltak. Momsen ble innført uten at skatteetaten var tilstrekkelig forberedt og uten at det forelå en tilstrekkelig grundig analyse på forhånd. Det *er* kostnader forbundet med å legge om avgiftssystemer. En omlegging fra moms til oms betyr ikke som omleggingen i 1970, en omlegging til noe nytt og ukjent. Det er min mening at en slik omlegging vil lønne seg.

Hvordan tjene på å oppta et unødvendig lån?

KONSULENT ØYSTEIN LØINING
FINANSDEPARTEMENTET

Finansiering av sparing med skattefradrag ved hjelp av banklån kan lett gjøres til en lønnsom affære. Situasjonen analyseres både innenfor det nåværende skattesystem og innenfor et alternativt skattesystem som forfatteren presenterer i artikkelen. Det analyseres også under hvilke betingelser fortjeneste kan oppnås ved å oppta et lån som i sin helhet blir plassert som et vanlig bankinnskott (dvs. uten at noe av lånet blir plassert på konto for sparing med skattefradrag). Det konkluderes her med at under det nåværende skattesystem vil en slik fortjeneste kunne oppnås av svært mange individer.

Som følge av de eksisterende rente- og provisjonssatser og skatteregler, er det mulig for et individ å oppnå en direkte fortjeneste på å oppta et unødvendig lån. Det er betingelsene for dette som vil bli analysert nedenfor.

Med et «unødvendig lån» vil jeg mene følgende: individet opptar et lån (f. eks. i en bank), men istedet for å bruke lånet til det som var planen (f. eks. p. g. a. at individet sitter med en tilstrekkelig mengde kontanter, og heller benytter disse, eller p. g. a. at det eller de objekter lånet skulle benyttes til betaling av, ikke blir anskaffet) plasserer individet det lånte beløpet som innskudd på en eller flere av sine bankkonti. Lånet anses også som unødvendig dersom individet har nok kontantbeholdning og/eller bankinnskudd til å finansiere det aktuelle kjøpet, men velger ikke å bruke av disse midlene og heller opptar et lån. Opplåningen forutsettes å ha en varighet på en brøkdel b av et år. Hvis vi ser bort fra renters rente, vil de uttrykkene jeg i det følgende kommer fram til, også gjelde i det tilfellet at $b > 1$. (Vi kan således ha at $b \gtreqless 1$). Vi forutsetter at hele det opplånte beløp pluss renter og provisjon betales i sin helhet på forfallsdatoen, som altså er en brøkdel b av et år etter at lånet ble opptatt.

Vi sier at m = det beløp som lånes = det beløp som samtidig settes inn på en eller flere av individets bankkonti. Symbolet u angir den brøkdel av m som settes inn på konti for sparing med skattefradrag (s. m. s.). Etter hva jeg har fått opplyst på bankhold, blir provisjonen vanligvis beregnet som en andel a av lånebeløpet. I den etterfølgende drøfting sier vi at $a = 0{,}005$. Provisjonsutgiftene forutsettes ikke å kunne gi opphav til redusert skatt. Det problemet som artikkelens overskrift antyder, vil bli analysert både under det nåværende og under et alternativt skattesystem.

Det nåværende skattesystem kjennetegnes ved at bruttorenteinntekter opp til en bestemt grense er fritatt for inntektsskatt, mens bruttorenteinntekter over denne grense gir opphav til økt inntektsskatt. Hvis renteinntektene er lik Y, og grensen for de skattefrie bruttorenteinntekter er A, og $Y > A$, vil et beløp $Y - A$ bli plusset på individets inntekt ved beregning av skatt. Dette betyr at dersom individets marginale skattesats er t, vil skatten øke med et beløp $(Y - A)t$ når $Y > A$. I dag har vi at A = kr 1 000 for et individ i skatteklasse 1 og A = kr 2 000 for et individ i skatteklasse 2. Når det gjelder bruttotenteutgifter, kan disse i sin helhet trekkes fra inntekten når beregning av skatt skal foretas. *Ved det alternative skattesystemet* forutsetter vi at det er nettorenteinntektsbegrepet som legges til grunn. Vi definerer da nettorenteinntekter som bruttorenteinntekter minus bruttorenteutgifter. Anta at nettorenteinntektene er Z, der vi kan ha at $Z \gtreqless O$. Hvis $Z < O$, dvs. at renteinntektene er mindre enn renteutgiftene, blir hele beløpet trukket fra inntekten ved beregning av skatt. Hvis Z er null eller positiv, men mindre enn eller lik et beløp B (dvs. $O \leq Z \leq B$) gir nettorenteinntektene opphav til verken økt eller redusert skatt. Hvis $Z > B$, blir et beløp $Z - B$ plusset på inntekten ved beregning av skatt. Nettorenteinntekter opp til et beløp B er altså fritatt for inntektsskatt. Dette betyr at dersom $Z < O$, blir skatten redusert med et beløp lik $\div Zt$. Dersom $Z > B$, blir skatten økt med et beløp $(Z \div B)t$, der vi fortsatt antar at t angir individets marginale skattesats. Hvis individet som følge av sine nettorenteinntekter (som kan være positive, null eller negative) skulle passere grensen mellom to progresjonsintervaller, sier vi at t angir den gjennomsnittlige sats som skatten endres med.

Øystein Løining tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1975. Han har siden arbeidet som konsulent ved Det pengepolitiske kontor i Økonomiavdelingen i Finansdepartementet.

Helt tilsvarende tolkning kan selvsagt nyttes for skattesatsen t ved det nåværende skattesystem.

I det følgende vil r_1 og r_2 angi rentesatsene for h. h. v. den relevante type bankinnskudd og banklån. Det forutsettes at $r_2 > r_1$.

De to skattesystemene vil gi de enkelte individer ulike muligheter for å oppnå fortjeneste ved å ta opp et unødvendig lån.

Vi betrakter først det nåværende skattesystem:

Det vil i denne forbindelse være av interesse å skille ut tre intervaller som bruttorenteinntektene kunne ha ligget i dersom lånet ikke var blitt tatt opp.

1) Hvis det unødvendige lånet ikke var blitt tatt opp, ville bruttorenteinntektene ha vært større enn eller lik A. Bruttorenteutgiftene på lånet m kan føres til fradrag i inntekten, mens bruttorenteinntektene av innskuddet m vil bli ført opp som tillegg til inntekten. Et slikt individ vil ikke kunne oppnå noen fortjeneste ved å oppta lånet. Dette skyldes forutsetningen om at $r_2 > r_1$. I tillegg kommer provisjonsutgiften. Fortjeneste kan imidlertid oppnås dersom hele eller deler av lånet blir plassert på konto for s. m. s.

Vi skal nå studere de formelle betingelser for at et slikt individ kan oppnå fortjeneste ved å foreta den nevnte lånetransaksjon. Vi antar altså at bruttorenteinntektene ville ha vært større enn eller lik A dersom det unødvendige lånet *ikke* var blitt tatt opp. I dette tilfellet har vi at individet oppnår fortjeneste, verken tap eller fortjeneste eller tap alt ettersom:

$$(1) \quad br_1m + hum + tbr_2m \gtreqless br_2m + am + tbr_1m$$

Rent definisjonsmessig har vi at:

br_1m = bruttorenteinntekter av beløpet m.
br_2m = bruttorenteutgifter på lånet m.
um = det beløp som plasseres på konto for s.m.s.
hum = det beløp som skatten derved reduseres med. Parameteren h angir altså den brøkdel av det beløp som settes inn på konto for s.m.s. som skatten derved reduseres med. i dag er $h = 0{,}40$.
am = det beløp som betales i provisjon.

Ved litt omforming får vi at dette er ekvivalent med:

$$(2) \quad t \gtreqless 1 + \frac{a-hu}{b(r_2-r_1)}$$

Nevneren i brøken er positiv. For gitte verdier av alle de størrelsene som står til høyre for likhetstegnet, kan vi beregne den tilhørende kritiske verdi for t. Individer med en marginal skattesats lavere enn denne kritiske verdi, vil få tap ved å oppta det unødvendige lånet, mens de med en marginal skattesats høyere enn denne kritiske verdi vil tjene på det. De individer som har en marginal skattesats lik denne kritiske verdi, vil verken tjene eller tape på det.

Hvis et gitt individ bestemmer seg for å undersøke om det vil tjene eller tape på en slik transaksjon, vil t være gitt, og det kan derfor undersøke for hvilke verdier av b, u og m det vil tjene og for hvilke verdier det vil tape. Foruten at t er gitt, forutsetter vi at også A, r_1, r_2 og h er gitt.

Eksempel:

Vi betrakter et individ som opptar et lån i begynnelsen av året, og alt tilbakebetales ett år seinere *($b = 1$)*. Anta at $a = 0{,}005$, $h = 0{,}40$, $u = 0{,}15$, $r_2 = 0{,}09$, $r_1 = 0{,}06$.

Under disse betingelser vil uttrykket til høyre for ulikhetstegnet i *(2)* få verdien $\div\ 0{,}83$. Dette betyr at hvis den marginale skattesats er større enn $\div\ 0{,}83$, så vil individet tjene på transaksjonen.

Siden ingen individer har en marginal skattesats som er lavere enn 0, er det opplagt at alle individer vil tjene på det unødvendige lånet uansett hvilken marginal skattesats de enn måtte ha. *Generelt gjelder at den kritiske verdi t er lik null eller nagativ alt etter som* $b(r_2 \div r_1) + a \div hu \leq 0$. Dette betyr at dersom $u \geq [b\,(r_2 \div r_1) + a]/h$ er det ingen individer som vil tape på å oppta det unødvendige lånet, mens de fleste vil tjene på det (dvs. de med marginal skattesats større enn null vil tjene på det). Spesielt vil *alle* tjene på det dersom $u > [b\,(r_2 \div r_1) + a]/h$.

I eksemplet ovenfor finner vi at alle individer helt sikkert vil tjene på lånetransaksjonen dersom $u > 0{,}09$, dvs. at mer enn 9% av lånebeløpet plasseres på konto for s. m. s. Den kritiske verdi for u vil være enda lavere når $t > 0$.

Det kan her være av interesse å se hvor stor fortjeneste som kan oppnås for det individ en her betrakter. Da bruttorenteinntektene ville ha vært større enn eller lik A dersom lånet ikke var blitt tatt opp, vil det – som nevnt foran – bare kunne oppnå fortjeneste ved at en del av lånet plasseres på konto for s. m. s. Hvis H angir den beløpsmessige fortjeneste ved å oppta et lån m, ser vi av *(1)* at fortjenesten – angitt som relativ andel av lånebeløpet – er lik:

$$H/m = \div\ b\,(l \div t)\,(r_2 \div r_1) + hu \div a$$

Verdien av H/m er altså uavhengig av verdien på m

I tabell 1 har vi angitt verdien for H/m for alternative verdier av t og u (en antar at $b = 0{,}5$ $h = 0{,}40$, $a = 0{,}005$, $r_1 = 0{,}06$ og $r_2 = 0{,}09$).

Av tabellen ser en f. eks. at dersom et individ i skatteklasse 2 opptar et lån på kr. 2 800 som i sin helhet plasseres på konto for s. m. s., oppnår individet en fortjeneste på *kr. 2 800 x 0,388 = kr. 1 086,* dersom dets marginale skattesats er 50 pst.

2) For et individ som ville ha hatt bruttorenteinntekter mindre enn eller lik $A \div br_1 m$ – dvs. mindre

Tabell 1.

t \ u	0	0,25	0,50	0,75	1,00
0,30	÷0,016	0,085	0,185	0,285	0,385
0,40	÷0,014	0,086	0,186	1,286	0,386
0,50	÷0,013	0,088	0,188	0,288	0,388
0,60	÷0,011	0,089	0,189	0,289	0,389
0,70	÷0,010	0,091	0,191	0,291	0,391

enn eller lik den øvre grense for den bruttorenteinntekt det kan ha uten å betale skatt av den, minus de renteinntekter det unødvendige lånet gir opphav til – vil bruttorenteinntektene av innskuddet m være skattefrie, mens bruttorenteutgiften er fradragsberettiget. Et slikt individ vil under meget rimelige forutsetninger m. h. t. verdien av den marginale skattesatsen t kunne oppnå fortjeneste. Denne konklusjonen blir ytterligere forsterket dersom noe av lånet blir satt inn på konto for s. m. s. Nøyaktig samme resonnement og konklusjon gjelder dersom individet ville ha hatt bruttorenteinntekter større enn eller lik A dersom lånet m ikke var blitt tatt opp, men unnlater å gi opp bruttorenteinntekten av m, dvs. br_1m, på selvangivelsen, mens det derimot fører opp renteutgiftene av lånet m som fradrag i inntekten. Her fins det imidlertid en viss fare for å bli tatt i likningskontroll. Også en del av de individer som ville ha hatt bruttorenteinntekter mellom $A \div br_1m$ og A dersom lånet ikke var blitt tatt opp, vil kunne oppnå fortjeneste. For et slikt individ vil hele bruttorenteutgiften på lånet komme til fradrag i inntekten ved skattelikningen, mens noe av bruttorenteinntekten av innskuddet m vil komme som tillegg. Også i dette tilfellet vil konklusjonen bli ytterligere forsterket dersom noe av lånet blir satt inn på konto for s. m. s.

3) Et individ som ville ha hatt bruttorenteinntekter mellom $A \div br_1m$ og A dersom lånet ikke ble tatt opp, vil bli et mellomtilfelle av de to tilfellene som er drøftet foran. Noen individer ville kunne oppnå fortjeneste selv om ingenting av lånet blir plassert på konto for s. m. s., mens fortjeneste lett vil kunne oppnås dersom en slik plassering foretas.

Ved det alternative skattesystemet er det nettorenteinntektene som legges til grunn. Disse er som nevnt differensen mellom bruttorenteinntekter og bruttorenteutgifter. Ved dette systemet er det av interesse å skille ut fem intervaller som nettorenteinntekten kunne ha ligget i dersom lånet ikke var blitt tatt opp. For ikke å gjøre den verbale forklaring for lang, skal vi her bare se på tre av disse intervallene (de to siste intervaller er mellomtilfeller av disse tre):

1) Hvis det unødvendige lånet ikke ble tatt opp, ville nettorenteinntektene ha vært så store at de ville ha vært større enn eller lik B også etter at låneopptaket og det etterfølgende innskudd var blitt foretatt. Da $r_2 > r_1$, vil nettorenteinntektene bli redusert med differansen mellom bruttorenteutgiften av lånet m og bruttorenteinntekten av lånet m, og det betyr at en andel t av denne differansen vil individet få dekket gjennom lavere skatt, mens en andel $1 \div t$ blir betalt av individet selv. I tillegg kommer provisjon. Et slikt individ vil derfor aldri kunne oppnå fortjeneste ved å oppta det unødvendige lånet.

2) Hvis lånet ikke var blitt tatt opp, ville nettorenteinntektene ha ligget mellom *null* og B på en slik måte at de også etter låneopptaket og det etterfølgende innskudd ville ligge mellom *null* og B. En skjønner at dette betyr at skatten ikke blir påvirket som følge av de to transaksjonene individet foretar, og det vil derfor ikke kunne oppnå fortjeneste på å oppta det unødvendige lånet (siden $r_2 > r_1$ og da det evt. i tillegg må betale provisjon).

3) Nettorenteinntektene ville ha vært null eller negative i det tilfellet at det unødvendige lånet ikke ble tatt opp. Også i dette tilfellet vil individet kunne bruke bruttorenteinntektene av innskuddet m til å dekke en del av bruttorenteutgiftene av lånet m. Videre må det selv betale en andel $1 \div t$ av differensen mellom den nevnte renteutgift og renteinntekt, mens en andel t dekkes gjennom redusert skatt. Et slikt individ vil ikke kunne oppnå fortjeneste.

Det er svært enkelt å vise at heller *ikke* et individ som ville ha hatt nettorenteinntekter i de to øvrige intervallene dersom lånet ikke var blitt tatt opp, ville kunne oppnå fortjeneste. Av det ovenstående framgår det at ingen individer vil kunne oppnå fortjeneste ved å oppta det unødvendige lånet under det alternative skattesystemet. Dette gjelder imidlertid bare så lenge ikke noe av lånet plasseres på konto for s. m. s. Hvis en slik plassering finner sted, kan konklusjonen lett bli en annen.

Vi har i det ovenstående antatt at renter og provisjon betales når lånet innfris, hvilket betyr at de betales etterskuddsvis. Praksis er imidlertid ikke ensartet på dette punktet. Det kunne derfor være av interesse å se nærmere på hvordan konklusjonene foran ble endret dersom vi hadde forutsatt etterskuddsvis betaling.

Det antas ikke å være hensiktsmessig å foreta en omfattende formell analyse av dette problemet, men dersom vi foretar en slik analyse, vil vi se at den marginale skattesats må være litt høyere i dette siste tilfellet for at fortjeneste skal oppnås. Hevingen av denne kritiske grenseverdien vil dessuten bli motvirket av at det fra Finansdepartementet gis anledning til at bankene tar høyere rente på normerte utlån dersom låntager betaler rente og provisjon etterskuddsvis. Pr. 31.12.76 gis det således tillatelse til at rentesatser settes en kvart prosentenhet høyere for slike lån.

Resymé av konklusjoner:

Dersom ingenting av det unødvendige lånet blir plassert på konto for s. m. s., er det ved det alternative skattesystemet overhodet ikke mulig å oppnå fortjeneste for noen individer, mens dette under ganske vide betingelser er mulig ved det nåværende skattesystem.

Ved å plassere hele eller deler av lånet på konto for s. m. s., vil fortjeneste kunne oppnås ved begge de to skattesystemene.

Det kan bemerkes at de overnevnte konklusjoner også vil gjelde selv om lånet blir tilbakebetalt gradvis.

Direktør

I forbindelse med omorganisering av avdelingene ved Norges Banks hovedsete vil det bli opprettet en utrednings- og informasjonsavdelig, ledet av en direktør. Avdelingens ansvarsområde vil være utredning, økonomisk analyse og informasjon.
Utredningsoppgavene vilbl.a. omfatte utvikling av økonomiske modeller, herunder kontakten med bankens eksterne forbindelser på dette området, økonomisk utredningsarbeid for andre avdelinger og institusjoner samt saker som avdelingen selv tar opp.
Den økonomiske analyse vil i første rekke gjelde konjukturutviklingen i Norge og internasjonalt. Det vil herunder påligge avdelingen å utarbeide oversikter, såvel for internt bruk som for offentliggjøring.
Informasjonstjenesten skal ha ansvaret for bankens eksterne og interne økonomiske informasjon samt bibliotektjeneste m.v.
Stillingen som direktør kunngjøres ledig – lønn kr. 177 515,–.

Søknad sendes
DIREKSJONEN FOR NORGES BANK,
Postboks 336 Sentrum,
Oslo 1,
innen 4. november 1977

NORGES BANK

Portrett: Kristen Knudsen

Skipsfarten vil ha en plass også i «Olje-Norge»

INTERVJU VED BJØRN TRETVOLL

Som sosialøkonom ville jeg finne det vanskelig forenlig med en rimelig grad av faglig integritet å arbeide i en av jordbrukets organisasjoner, med den organisering norsk jordbruk har og som jordbruksorganisasjonene støtter særdeles sterkt opp om. Forvridningene innen næringen og forbrukertilpasningen som følger av denne organiseringen, innebærer en enorm sløsing med samfunnets ressurser.

Internasjonalt er skipsfart en næring i ekspansjon. Om norsk skipsfart skal evne å konkurrere, er økonomisk sett på lengre sikt i hovedsak et spørsmål om næringen vil bli produktiv nok til å kunne konkurrere med de øvrige norske konkurranseutsatte næringer om innenlandske ressurser i Norge.

Kristen Knudsen tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1965. Etter studiene begynte han i meglerfirmaet R. S. Platou A/S og fortsatte i AlS Shipping Consultants da dette firmaet ble etablert. I 1966 ble han engasjert i forbindelse med energiutredningen for Statens Energiråd, og i 1969 begynte han i Norges Rederforbund der han tidligere i år ble utredningsleder. Han har deltatt aktivt i den økonomisk-politiske debatt i Norge de siste årene, bl. a. gjennom flere artikler i Sosialøkonomen.

De landsomfattende næringsorganisasjonene er arbeidsplass for en betydelig andel av de norske sosialøkonomer. En av disse organisasjonene er Norges Rederforbund der det arbeider 8–10 sosialøkonomer, inkludert organisasjonens adm. direktør og vise-adm. direktør. En annen av sosialøkonomene i Rederforbundet, utredningsleder Kristen Knudsen, er den første som presenteres i en serie intervjuer i Sosialøkonomen med økonomer i forskjellige stillinger.

– Hva gjør egentlig en sosialøkonom i en slik næringsorganisasjon?

– Arbeidet består kort sagt i å legge fram det saklige grunnlag for de beslutninger organisasjonens valgte organer skal fatte. Til en viss grad vil også ekspertene i en næringsorganisasjon opptre overfor allmennheten og myndighetene når det gjelder å fremme næringens interesser.

– Fører dette til at akademiske objektivitetskrav underordnes hensynet til å drive «propaganda» for næringens synspunkter?

– Det er klart at man som funksjonær i en næringsorganisasjon ikke kan styre det som uttales fra ledelsen. Men vi kan påvirke dette, ikke minst ved å bidra til at spørsmålene settes i korrekte samfunnsøkonomiske sammenhenger. Men det hender utvilsomt at næringsorganisasjonene driver «propaganda» som egentlig bidrar til forvirring i den offentlige debatt.

– Er Rederforbundets bruk av begrepet «valutaskapende næring» et slikt bidrag til forvirring?

– Dette begrepet har vi ikke anvendt på mange år. I årene etter krigen da valuta var en egen «mangelvare», hadde det nok sin berettigelse. Og presiserer man uttrykket i den retning, at når en næring makter å hevde seg i skarp internasjonal konkurranse uten å støtte seg til subsidier, er dette en tilstrekkelig betingelse for dens samfunnsøkonomiske lønnsomhet, så gir dette i og for seg fornuftig mening. Men i dag må andre kriterier legges til grunn ved bedømmelsen av en næring eller et tiltak. Ordinær samfunnsøkonomisk lønnsomhet er viktigst.

– Er det noen forskjell på hvilken næringsorganisasjon en økonom arbeider i ut fra denne synsvinkel?

– Ja. Som sosialøkonom ville f. eks. jeg finne det vanskelig forenlig med en rimelig grad av faglig integritet å arbeide i en av jordbrukets organisasjoner, med den organisering norsk jordbruk har og som jordbruksorganisasjonene støtter særdeles sterkt opp om. Forvridningene innen næringen og når det gjelder forbrukertilpasning som følger av denne organiseringen, innebærer en enorm sløsing med samfunnets ressurser. Det må være en akademisk plikt å si fra at den argumentasjon som brukes for å fremme denne politikken ikke holder for en seriøs prøving.

– Men jordbrukets argumenter har vunnet frem og denne næringen har hatt en inntektsutvikling de siste par år som står i sterk kontrast til skipsfarten der krise ser ut til å være nøkkelordet ved beskrivelse av situasjonen?

– Inntektsøkning på basis av økte overføringer er jo ikke verdiskapning. Situasjonen innen bulkskipsfarten er definitivt krisepreget. Men får jeg peke på at når det gjelder realstørrelser, så er selv i tankfarten kapasitetsutnyttelsen ikke lavere enn i f. eks. den europeiske stålindustri i dag eller i internasjonal aluminiumindustri for kort tid tilbake. Tankmarkedet har derimot en struktur som gjør at en forholdsvis svak nedgang i etterspørselen gir sterke fall i ratene. For en økonomisk liberalist, eller kanskje jeg skulle si «desentralist», er det i disse dager et tankekors at i andre bransjer er de økonomiske konsekvenser av en tilsvarende utvikling vel også i noen grad dempet gjennom forskjellige former for kartelldannelser.

– Er tankkrisen et resultat av at manglende økonomisk fagkunnskap har ført til beslutninger på et for svakt grunnlag?

– Det er lett i eftertid å si at prognosene som lå til grunn for kontraheringsbølgen i 1972–73, var altfor optimistiske. Det kan fastslås nå at det ble bestilt mer tonnasje enn det ble behov for.Men spørsmålet om det ble kontrahert mer enn det burde ut fra de daværende behovsprognoser, er ikke like lett å besvare. I OECD's Energy Prospects fra 1975 finnes en oversikt over hva regjeringene i medlemslandene pr. 1973 ventet seg av behovsvekst for olje. Hadde disse prognosene slått til, ville man neppe fått noen tankkrise. Hvis alle de bestilte skip var blitt levert og veksten i oljetransportene hadde vært omtrent som i siste fem-årsperiode frem til 1973, ville det ikke blitt noe tonnasjeoverskudd av betydning. Hadde behovsøkningen vært som i de ti år opp til 1973, kunne det blitt en mindre krise. Men vi ville ikke fått den dramatiske nedgang i skipsverdiene og i driftsinntektene som næringen nå opplever og som er en følge av krisens omfang og varighet. På dette grunnlag kan man neppe si at det for næringen totalt sett ble handlet på sviktende grunnlag. Det næringen kanskje kan bebreides, er at den ikke ut fra politiske kriterier stilte spørsmålstegn ved prognosene og ikke forutså tiltak av den type OPEC-landene satte i verk. Det var det visst ingen andre som gjorde heller.

– Men dette behøver ikke bety at de mange små rederier som satset på supertankere, fattet «riktige» beslutninger?

– Det var nok en del rederier som satset for mye på ett kort og som dermed tok en risiko som ut fra normale bedriftsøkonomiske kriterier var i største laget. En faktor som spiller inn ved vurdering av de beslutninger som det enkelte rederi tok, er tidspunktet for kontraheringen. For de rederier som var tidlig ute var kontraheringene kanskje en fornuftig beslutning. Men etter hvert som stadig mer tonnasje ble bestilt, ble risikoen for overkapasitet større, en overkapasitet som ville ramme både de som bestilte tidlig og dem som kom etter.

– Ville ikke den enkelte reder kunne ha redusert sin risiko ved å slutte sine tankskip på langsiktige kontrakter?

– De langsiktige kontraktene i skipsfarten bidrar vanligvis til å dempe konsekvensene av kortsiktige fluktuasjoner i markedet. Men også disse innebærer risiko. Ved vurdering av dette spørsmålet må en være klar over den situasjon som hersket i 1972–73 der kostnadsutvikling og valutaforhold var preget av stor usikkerhet. Dette gjorde langsikte certepartier til faste priser mindre attraktive og var trolig hovedårsaken til at mange ikke ville gå inn på slike kontrakter.

– Hvilke framtidsutsikter har norsk skipsnæring?

– Transportbehovet vil trolig øke vel så raskt som verdens bruttoprodukt i årene fremover. La oss derfor først slå fast at internasjonalt er skipsfart en næring i ekspansjon. Om norsk skipsfart skal evne å konkurrere, er økonomisk sett på lengre sikt i hovedsak et spørsmål om næringen vil bli produktiv nok til å kunne konkurrere med de øvrige norske konkurranseutsatte næringer om innenlandske ressurser i Norge. De konkurranseutsatte bransjer som vil klare seg best, vil være de som står for utvinning og den første, nødvendige innenlandsforedling av ressurser som vil bli knappe i fremtiden, som skog, fisk, visse mineraler og metaller, samt noe petroleumsvirksomhet. Men denne «harde kjerne» vil kreve stadig mindre arbeidskraft. Utviklingen i de øvrige K-næringene vil mer bli et spørsmål om ferdigheter, miljø og politiske forhold. I en slik situasjon burde norsk skipsfart stå sterkt. Det faglige miljø er internasjonalt sett på topp.

– Hvordan vil skipsfartens plass i det fremtidige olje-Norge være?

– Skipsfarten kan bruke mye av en ressurs som Norge vil få mye av etterhvert, nemlig kapital. Denne næringen er et logisk nærliggende alternativ for plassering av en del av den kapital som Norge vil måtte opparbeide fordi ikke alle oljeinntektene kan tillates å skape press innenlands. Det høye norske inntektsnivå stiller store krav til all norsk konkurranseutsatt virksomhet. Disse kravene presenteres i form av et høyt kostnadsnivå. For ikke å forsterke virkningen alt for mye, må man vise tilbakeholdenhet ved bruken av oljeinntekter innenlands. I denne sammenheng vil skipsfarten stå sterkt enten den drives under norsk flagg eller av norske eiere under annet lands flagg. Pressvirkningen innenlands av skipsfartsinvesteringene er minimale.

– Men skipsfarten vil også bli stilt overfor betydelige problemer i tiden som kommer?

– På lengre sikt blir det et problem å sikre norsk skipsfarts adgang til markedene. Proteksjonistiske tiltak ser ut til å få stadig større omfang. Jeg håper de klare økonomiske argumenter for fri skipsfart i praksis vil representere hemninger på den galei.

Det kanskje mest akutte problem er imidlertid at den krise betydelige deler av næringen nå er oppe i, fører til at store deler av rederienes egenkapital går tapt. Dette gjør at viktige deler av næringen får alvorlige problemer med å sikre den nødvendige fornyelse av sin flåte. I skipsfart, som er en næring der risikoen trolig er større enn i de fleste andre næringer, er behovet for egenkapital også større. For meg synes det for øvrig klart at uttæret egenkapitalandel også i andre næringer er blitt et samfunnsproblem.

I denne forbindelse kan det være på sin plass å påpeke at forholdene burde legges bedre til rette for ansamling av risikovillig kapital. Det er ikke nødvendigvis bare snakk om å øke den private sparing i forhold til den offentlige, men å anspore til en økning i den andel av sparingen som direkte avspeiler seg i risikovillig kapital.

– Det har vært hevdet at norsk skipsfart tjener ikke på driften, men på kjøp og salg av skip. Har du kommentarer til dette?

– Det er umulig å lage noe skille her. Det at man i noen år ikke har hatt løpende inntekter som fullt ut har dekket avskrivninger som i ettertid har vist seg å være større enn skipenes verdiforringelse, betyr ikke at man taper på driften. At redere kan få gevinst ved salg av brukte skip, er også avhengig av at det ved kontraheringen er satset på riktige skipstyper ut fra markedets behov. Den norske kostnadsstruktur er slik at det som oftest er fornuftig å selge «halvgamle» skip, dvs. fartøyer som gjennomsnittlig er 9–10 år gamle.

– Er det når det gjelder spørsmål av denne type at den enkelte reders «teft» kommer inn i bildet og delvis erstatter fagekspertenes utredninger?

– Generelt sett tror jeg at suksess i næringslivet i noen grad skyldes at enkeltpersoner i ledende stillinger handler på en viss måte etter et mønster, som kanskje hverken de selv eller utenforstående kan forklare i detalj eller begrunne fullt ut rasjonelt. Over en periode kan en slik handlemåte vise seg å være riktig. Legges ikke stilen om når forholdene endres, vil det gå galt. Norsk skipsfartsnæring utgjøres av flere hundre rederier. Gjennom dette mangfoldet vil man få silt ut de som har evner eller en stil som passer med næringens behov. I skipsfart har vi selskaper med gamle aner som fortsatt er store, men det er også en rekke gamle selskaper som tidligere var dominerende, men som nå enten er helt borte eller har fått sterkt redusert betydning. Det skjer stadig en forskyvning i retning av de som til enhver tid handler i pakt med «tidens krav». Selv i disse dager etableres det nye rederier.

NYTT FRA NSF

Høstsemesteret har tradisjonelt vært en travel tid for styret og sekretariatet. Mye av tiden hittil har gått med til å forberede Høstkonferansen. Planene var i grove trekk ferdig før sommerferien, men enkelte detaljer gjenstod, samt trykking av program og PR-virksomhet.

For om mulig å sikre stor oppslutning sendte vi i år innbydelse til de 600 største bedriftene her i landet og til 300 sosialøkonomer som ikke er medlemmer av NSF. Vi har rykket annonser inn i dagspressen, utgitt pressemelding og invitert pressen til konferansen. Dette arbeidet har tatt tid og belastet sekretariatet og foreningens tillitsmenn. De fortjener alle takk for innsatsen.

Foreningen har sendt brev til større bedrifter og organisasjoner med en anmodning om å tegne abonnement på Sosialøkonomen. Tidligere har vi kontaktet en rekke sosialøkonomer på større arbeidsplasser med sikte på å oppnå støtteannonser. Disse tiltakene sikter mot å bedre økonomien til bladet. Inneværende år har vi mottatt direkte økonomisk støtte fra NAVF og dessuten har Norges Bank lovet støtte til to referatnummer av bladet (ett om valutapolitikk og ett om kredittpolitikk).

Vi har nå et rimelig håp om å oppnå balanse i Sosialøkonomens regnskap i inneværende år. De langsiktige perspektivene er imidlertid mindre lyse. Det er kostbart å drive et seriøst tidsskrift i dag og selv om vi skulle makte å øke antall abonnenter, vil vi være avhengig av støtte utenfra for å kunne drive bladet på en tilfredsstillende måte.

Foreningen har også henvendt seg til sosialøkonomer som ikke er medlemmer av foreningen og tilbudt medlemsskap. Vi har gjort oppmerksom på at foreningen i følge sine vedtekter skal:

- være et samlende forum for alle sosialøkonomiske kandidater og studenter,
- ivareta sosialøkonomenes faglige og økonomiske interesse,
- virke for en hensiktsmessig utdannelse av sosialøkonomer,
- representere sosialøkonomene utad.

Dersom dette skal kunne gjøres effektivt, er vi avhengig av at sosialøkonomene støtter foreningen gjennom sitt medlemskap. Foreningen har et jevnt tilsig av medlemmer, men vi trenger å mobilisere alle ressurser.

Det nærmer seg nå slutten av semesteret. Ennå gjenstår et par viktige arrangement. Først bør nevnes kurset i kredittpolitikk som vil bli holdt på Grand Hotell, Kongsberg, i tiden 31. oktober, 1. og 2. november. Programmet er rykket inn et annet sted i bladet, og det er derfor ikke nødvendig med en detaljert gjennomgang her.

Jeg vil imidlertid nevne at pengemengdens betydning for aktivitetsnivået vil bli gjenstand for drøfting på kurset. Hittil synes ikke teorien om pengemengdens betydning å ha blitt viet stor oppmerksomhet i Norge. I en rekke andre land er situasjonen en annen. Vest-Tyskland er et eksempel på det, her fastsetter myndighetene måltall for veksten i pengemengden.

Kurset tar også opp det kredittpolitiske opplegget for neste år og lenger fremover. Med den spesielle utvikling som har vært på kredittmarkedet de siste årene vil nok denne delen av kurset interessere særlig mange. Vi håper på en fruktbar diskusjon om myndighetenes kredittpolitikk.

Det bør også nevnes at generalforsamlingen vil bli holdt i Studiesenteret Apollonia onsdag 30. november. Styrets beretning etc. er nå under utarbeidelse og vil bli sendt medlemmene i god tid.

La meg til slutt gjøre oppmerksom på at NSF fyller 70 år i 1978. Styret har allerede diskutert hvordan 70-års jubileet bør markeres, men en endelig beslutning er ennå ikke tatt. Vi synes at foreningen bør utgi et jubileumsnummer av Sosialøkonomen. Dessuten håper vi på å kunne arrangere en fest for medlemmene, f. eks. i juni, med deltakelse og foredrag av kjente sosialøkonomer. I den forbindelse kan det også bli aktuelt å invitere en internasjonalt kjent økonom til landet.

Odd Skuggen

DEBATT

AV
STEINAR STRØM

Akademikersamfunnet

I min artikkel «Akademikersamfunnet», Sosialøkonomen nr. 3/77, ble følgende problemstillinger drøftet:

Kan -70 og -80 årenes akademikere regne med å få faglig relevant arbeid med gode lønnsbetingelser eller står vi foran år med overproduksjon av akademisk arbeidskraft? Hvis dette siste blir tilfelle, hva blir konsekvensene? Bør en gjøre noe med denne eventuelle overproduksjonen av akademikere og i tilfelle hva? Drøftingen tok sitt utgangspunkt i empirisk orienterte utredninger fra NAVF's utredningsinstitutt.

Fire av artikkelens setninger berørte distriktshøyskolene. Hanisch konsentrerer beklagelig nok sitt debattinnlegg om distriktshøyskolene. Det var min mening å innlede til en mer prinsipiell debatt.

Hanisch har tre ankepunkt:

1. Det refererte tallmaterialet er for spinkelt.
2. Det er *ikke* riktig at kandidater fra universiteter og høyskoler og spesielt fra distriktshøyskolene *ikke* får en yrkesrettet utdanning.
3. Det er heller ikke riktig at vår utdanningspolitikk er offer for en «la-det-skure-politikk».

Jeg har følgende kommentarer:

1. Det tallmateriale det dreier seg om er data innhentet fra spørreskjemaundersøkelser foretatt av NAVF's utredningsinstitutt i perioden 1972 og opp til i dag. *Samtlige* uteksaminerte kandidater fra universitet, høyskoler og distriktshøyskoler er spurt om sin arbeidssituasjon et halvt år etter avsluttet studium. Svarprosentene har vært høye. Av kandidatene uteksaminert våren 1975 var det 89 pst. som svarte. Undersøkelsene har vært totaltellinger. Av Hanisch' svar kan en få *det inntrykk* at det har vært foretatt utvalgsundersøkelser. Alle – også distriktshøyskolekandidater – er blitt spurt. Vurdert ut fra det antallet som er blitt spurt og ut fra svarprosentene, er dette datamaterialet mer omfattende enn f.eks. det materialet som Byråets forbruksundersøkelse bygger på. En kan hevde at totalt antall uteksaminerte kandidater fra enkelte skoleslag, f.eks. fra distriktshøyskoler, er så lavt at en bør være forsiktig med å tolke tall knyttet til det enkelte skoleslag. I min artikkel tilla jeg ikke disse distriktshøyskoletallene noe selvstendig vekt. De var del av materiale som viste at akademikere, med visse unntak, hadde fått større og større problemer med å finne sin yrkesmessige plassering i arbeidslivet.

2. I artikkelen hevdet jeg *ikke* at akademikere *ikke* får en yrkesrettet utdanning. Mitt hovedpoeng var at det hadde etterhvert blitt et manglende samsvar mellom yrkesinnholdet i tilbudet av akademisk arbeidskraft og yrkesinnholdet i etterspørselen av slik arbeidskraft. Jeg hevdet *ikke* at en filolog *ikke* har fått en yrkesrettet utdanning. Jeg hevdet at vi har fått for mange med akkurat denne utdanningen. Jeg hevdet videre at det må være samfunnsøkonomisk gal ressursdisponering å la medisinstudiet være strengt regulert, samtidig som slusene er praktisk talt vidåpne når det gjelder filologi, samfunnsfag m.m. Det koster mer å utdanne en lege enn en filolog. Jeg vil likevel hevde at avkastningen av å utdanne en lege nå er større enn å utdanne en filolog.

Det er heller ikke til å komme forbi at også distriktshøyskolekandidater har hatt vanskeligheter med å finne sin yrkesmessige plassering. Det er riktig som Hanisch hevder at det har vært svingninger i den del av distriktshøyskolekandidatene som var uten relevant arbeid et halvt år etter avsluttet studium. Jeg refererte tall for vårkullet 1975. Ledigheten var der ca. 30 pst. Ser vi på perioden 1973–1975 finner vi svingninger fra semester til semester, men også en stigende trend. Ledigheten for vår- og høstkullet 1972 var ca. 10 pst., vår 1973 ca 27 pst., høst 1973 ca. 20 pst., vår og høst 1974 ca. 17 pst., vår 1975 ca. 30 pst. og høst 1975 ca. 18 pst. Det er hovedsaklig kandidater fra natur og miljøvern, media og kommunikasjon og offentlig administrasjon som har hatt problemer med å finne sin yrkesmessige plassering i arbeidslivet. En mer markert stigende trend for ledigheten finner en blant kandidater med cand.mag. utdanning. Også kandidater med lengre utdanning har hatt problemer med å finne sin plass i arbeidslivet. Det at dette gjel-

der mange ulike akademikere – i allfall m.h.t. utdanningsbakgrunn – og samtidig, er nytt i forhold til tidligere. Det er dette som får en til å stille et spørsmålstegn ved den nåværende utdanningspolitikken.

Et synspunkt som våre utdanningsmyndigheter har hevdet er at en spesiell utdanning kan brukes til så mangt. Det vises til at utdannet arbeidskraft får arbeid og også relativt krevende arbeid. Utdanningen er ikke helt bortkastet. Det bør en ikke være for sikker på. De som uteksamineres fra universiteter og høyskoler vil være bedre enn sine jevnaldrende i en lang rekke teoretiske og praktiske ferdigheter også *før* de begynte på et universitet og på en høyskole. I noen tilfeller kan en endog hevde at til tross for en irrelevant utdanning, makter den enkelte å finne seg en jobb som er relevant ut fra evner en hadde før studiet. Jobben blir mer «interessant» enn «gjennomsnittsjobben» og gir bedre lønnsbetingelser. Feilaktig tror en i disse tilfellene at dette er utdanningens skyld. Omvegen om utdanning blir tillagt en avkastning den ikke gir.

En annen uheldig konsekvens av «akademikersamfunnet» er at det skjer en akademisering av jobber som ikke før var «akademiske» og som heller ikke krever en slik høyere utdanning.

Arbeidstakerne får et press på seg i retning av å skaffe seg en akademisk eksamen; et papir på sin kompetanse. Dette er ikke forårsaket av at det er mangel på akademisk arbeidskraft, men av at et slikt papir kan bli en forutsetning for å konkurrere om jobber som langt fra krever høyere akademisk utdanning. Arbeidsgiverne får på sin side et motiv for å spørre etter eksamenspapirer og for å ansette folk ut fra slike. Det gir lave administrasjonskostnader (hvilket også er en samfunnsøkonomisk gevinst) og i mange tilfeller leder det også til den rette beslutningen om å finne den best egnete.

Tor Kobberstad i NAVF's utredningsinstitutt omtaler denne situasjonen slik i et foredrag på Akademikernes Fellesorganisasjons møte den 10.–11. mars 1977:

«Man kan her havne i en inflasjonsspiral og i en viss forstand tale om en samfunnsøkonomisk ressurssløsing innen utdanningssektoren, samtidig som det er store behov for økt innsats innenfor andre områder.»

Denne inflasjonsspiralen ser en allerede konturene av i mange land. Universiteter og høyskoler er blitt åpnet for mange flere enn tidligere, mange strømmer også til. I flere land, også Norge, kjører næringslivet selv akademisk orienterte kurser for ansatte i visse bransjer.

Disse næringslivets akademier er nettopp et utslag av spiralen. Folk etterspør ikke læringen, men papiret de får ved avslutningen av kursene. Tilbudet av lærere er også stort. Utdanningseksplosjonen ved universitetet og høyskoler har sørget for det.

Et annet synspunkt som Hanisch hevder, er at det er knyttet verdier til høyere utdanning utover hva den kan brukes til i arbeidssammenheng. Jeg er ikke motstander av at folk benytter sin fritid til akademisk fordypning eller at vi utdannes til mer enn arbeidsroboter. Mange vil likevel oppfatte en slik form for utdanning som konsum. Jeg tviler på om mange driver studier utelukkende ut fra en slik kjærlighet til et fag. De fleste ser på et studium som et investeringsprosjekt. De studerer for å bli noe. De er på jakt etter en yrkesmessig plassering. Vegledningen de får i så måte er utilstrekkelig i dagens utdannings-Norge. Mange blir frustrerte over å se at flere år har vært bortkastet. Flere kan bli det iflg. de prognoser jeg gjorde rede for i forrige artikkel.

3. De to viktigste grunnene til at jeg valgte betegnelsen «la-det-skure-politikk» er:

a) I alt for liten utstrekning blir den akademiske utdanningene dimensjonert ut fra hva en nå og fremover trenger av ulike typer for akademisk arbeidskraft i arbeidslivet. Betegnende nok er det en streng adgangsregulering til studier som utdanner folk det er størst etterspørsel etter; så som leger, tannleger og annet helsepersonell, mens det er en praktisk talt åpen adgang til studier som utdanner folk det er mer enn nok av, så som filologer og jurister.
b) Markedssignaler blir ikke presentert for de studiesøkende. Derimot blir fordelingen av kandidater på ulike jobber overlatt en «laissez-faire» markedsmekanisme.

Jeg er sterkt i tvil om en bør la ustyrte markedsmekanismer få avgjøre dimensjonering av studier og fordeling av kandidater på ulike jobber. Jeg er *ikke* i tvil om at bruk av markedsmekanismer *bare på et punkt,* altså kun til å fordele ferdige kandidater på ulike jobber, vil føre galt av sted. Hanisch nevner at Kirke- og undervisningsdepartementet allerede har truffet tiltak for å bringe mer samsvar mellom tilbudet og etterspørselen etter visse typer for akademisk arbeidskraft. Hanisch nevner i den forbindelse at årsopptaket til almenlærerutdanningen 1976 ble skåret ned fra 2 200 til 1 700. Hvor mange år for sent kom dette tiltaket? Og i hvilken utstrekning er tiltaket forårsaket av press fra andre enn departementet?

BOKANMELDELSER

E. F. SCHUMACHER:

SMÅTT ER GODT.

Om en økonomi der det er folk som teller. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1977. 240 sider.

Den engelske økonomen E.F. Schumachers bok «Small is Beautiful», som kom ut i 1973, er nå oversatt til norsk under tittelen «Smått er godt», med undertittelen «Om en økonomi der det er folk som teller». Boka er utgitt i samarbeid med Folkeaksjonen Fremtiden i våre hender, og føyer seg inn som ett av de kanskje viktigste bidrag til den etter hvert nokså omfattende litteraturen der utgangspunktet tas i en «populistisk» livsanskuelse.

Forfatteren er født i Tyskland, men har tilbragt mesteparten av sitt voksne liv i England. Han har allsidig bakgrunn både fra det praktisk økonomiske liv og fra akademisk miljø, og han har blant annet vært økonomisk rådgiver for en rekke utviklingsland, hovedsaklig i spørsmål som har med utviklingen på landsbygda å gjøre.

Hovedproblemstillingen i boka er forholdet mellom menneske og teknologi i det moderne samfunn, og han tar her for seg såvel utviklingsland som den industrialiserte del av verden. Forfatteren hevder at moderne teknologi og organisasjonsformer, slik de er blitt utviklet i de industrialiserte land, utgjør en trusel mot mennesket, både gjennom den ensidige vekt på materialistiske målsettinger og den fremmedgjøringen av mennesket som stordriftsteknologi medfører, samt gjennom den truselen moderne teknologi representerer overfor naturmiljøet og balansen i naturen. Han mener at den vanlige mann og kvinne må få kontroll med teknologien, ikke omvendt, slik tilfellet er i dag. Bare gjennom en slik kontroll kan likevekten, i menneskers forhold seg imellom og til naturen, bli gjenopprettet.

Schumachers forsøk på å framstille en egen enhetlig filosofi med menneskelige, ikke økonomisk målbare verdier, i sentrum, gjør boka interessant og lesverdig, både for økonomer og andre, til tross for at analysen på mange punkter er temmelig naiv og overflatisk. Økonomene kritiseres i boka for sin teknokratiske holdning til samfunnsspørsmålene, sin ensidige tendens til å kvantifisere, og for sin sterke medvirkning til å produsere en ideologi som kan rettferdiggjøre den samfunnsutviklingen som faktisk finner sted. Argumentasjonen er her ikke alltid like treffende, og mye av kritikken mot den sosialøkonomiske vitenskap er enten upresis, uklar eller direkte villedende. For eksempel er det ikke særlig interessant, slik Schumacher gjør, fullstendig å forkaste nyttekostnadsanalyser som sådanne, med den begrunnelse at man i disse er nødt til å «vurdere det uvurderlige», nemlig å vurdere i penger individenes nytte i dag og i framtiden av ulike typer goder. Problemene forbundet med slike analysemetoder erkjennes vel stort sett av de fleste økonomer i dag. Poenget i denne sammenhengen er vel snarere at slike analyser ikke vil kunne gi noen endelige og entydige svar, men at de ikke dermed er ubrukelige som en første tilnærmelse til problemstillingene. Vi må vel likevel kunne si at kritikken ikke er ugrunnet i den grad den rettes mot visse ideologiske aspekter ved slike teoribygninger, særlig deres medvirkning til å skape økt tro på at alle sider ved den menneskelige tilværelse faktisk kan kvantifiseres, og at økonomene her har fasitsvarene klare.

Schumacher er kanskje best kjent som skaperen av begrepet «mellomteknologi», en type u-landsteknologi som er lite kapitalkrevende, og således svært arbeidskraftintensiv. Et viktig poeng med denne er at man uten for store kapitalkostnader skal kunne nyttiggjøre seg endel av den fagkunnskap som etter hvert er blitt samlet opp i den avanserte del av verden. Et annet viktig moment er at teknologien ikke skal være mer komplisert å anvende enn at hver enkelt arbeider skal kunne få en viss innsikt i og oversikt over produksjonsprosessene, og den må egne seg for små bedriftsenheter. Hovedsaken ved utviklingsprosessen, slik Schumacher ser det, er at den teknologiske utviklingen ikke må gå raskere fram enn den kulturelle og utdannelsesmessige utviklingen i et land. Begrepet bedriftsøkonomisk lønnsomhet mener han ikke bør være noe overordnet begrep. Viktigere er det å få mobilsert hele befolkningen i skapende arbeid, samt å bygge opp en så allsidig økonomisk basis som mulig i hvert enkelt land, eller helst i hvert distrikt.

Nå er ikke dette lenger særlig originale tanker. Liknende ideer ble vel framsatt av Gunnar Myrdal allerede på 50-tallet, og i dag har ledende u-landsforskere som for eksempel Samir Amin og Andre Gunder Frank stort sett de samme oppfatningene om hvordan den økonomiske utviklingen i utviklingslandene helst burde være.

Hvorfor fortsetter så satsingen på kjempeprosjekter i mange av u-landene, når vi mer eller mindre vet at en slik utvikling stort sett bare bidrar til å forverre den indre balansen i disse landene? Er det fordi enkelte økonomer i maktposisjoner feilaktig tror at denne utviklingen er den gunstigst mulige for det store flertall av folket?

I og med at vi stiller disse spørsmålene, er vi kanskje ved kjernen til noen av de viktigste spørsmål som kan stilles ved Schumachers analyse. En samfunnsutvikling som denne i u-landene, og naturligvis også utviklingen i våre egne land, drives fram av økonomiske og politiske krefter med basis i maktforhold, ikke bare av de teorier og av den ideologi som økonomer eller andre til enhver tid måtte sverge til. I det hele

tatt mener jeg at Schumacher overvurderer økonomenes maktposisjon i samfunnet, samtidig som at han undervurderer den hindring mot utviklingen som ligger i at bestemte andre grupper med økonomisk og politisk makt ikke vil være tjent med endringer av den typen Schumacher skisserer.

Troen på at utskifting av gammelt tankegods med nytt ikke bare er en nødvendig, men også tilstrekkelig betingelse for at samfunnssystemer skal kunne endres, synes å være en gjennomgående oppfatning blant mange populistiske forfattere, også hos Schumacher. Dette er vel en noe lettvint oppfatning. Men det er utvilsomt riktig at det første skritt på veien mot et nytt samfunn må tas ved at enkeltmennesket endrer sine holdninger i en del grunnleggende spørsmål. Og her har utvilsomt bøker av denne typen sin misjon.

Schumachers bok tar opp flere problemstillinger enn de jeg rekker å kommentere her. Ofte blir det litt mye metafysikk og litt svevende og virkelighetsfjern analyse. Til tross for de kritiske merknadene vil jeg alt i alt si at den livsfilosofien som legges fram, både er interessant og verdifull, og gjør at boka absolutt er å anbefale. Den uortodokse og ofte uklare formen vil nok kunne irritere en del lesere med akademisk økonomisk bakgrunn. Men dette trenger slett ikke bare være av det onde. Boka kan jo dermed stimulere til økt gjennomtenkning av mange fundamentale problemstillinger, og kanskje bidra til å føre litt mer «menneskelighet» inn i tankebanene til dem som leser boka. Det er vel noe i påstanden om at økonomer ofte har lett for å glemme at økonomi tross alt ikke primært dreier seg om tall og symboler, men om mennesker. Det er dette Schumacher her ønsker å minne oss om.

Jon Strand

TONE SCHOU WETLESEN:

RASJONALISERING OG FORVALTNINGSPOLITIKK

Rasjonaliseringsdirektoratets virksomhet 1948 – 1972. Universitetsforslag, Oslo–Bergen–Tromsø 1977, 305 sider, kr. 48,50.

Det er et viktig felt av offentlig politikk, nemlig forvaltningspolitikk, som drøftes i dette arbeidet. Med forvaltningspolitikk mener forfatteren Tone Schou Wetlesen det området av den offentlige politikken som gjelder forvaltningen selv. Denne politikken omfatter arbeids- og myndighetsdelingen på ulike nivåer, lokalt, regionalt og sentralt. Bokas mer ambisiøse mål er å undersøke i hvilken grad Statens Rasjonaliseringsdirektorat (RD) virker inn på myndighetenes forvaltningspolitikk. Noe mindre ambisiøst ønsker forfatteren også å vise hovedtrekk ved utviklingen av dette direktoratet fra opprettelsen framm til 1972.

Det sentrale poeng i boka er at de løsningsforslag og begrunnelser som RD presenterer gjennom sine oppdrag, er lite tilpasset de samfunnsmessige problemer som egentlig er involvert. Måten forvaltningen er organisert på kan ha klart politiske konsekvenser. RDs løsningsforslag og begrunnelser tar lite hensyn til dette, men konsentrerer seg ofte om tekniske og interne spørsmål i form av prosedyrer og framgangsmåter. Dette kaller forfatteren inkongruens, og utvikler et analyseapparat omkring dette begrepet. Forfatteren hevder at RD bidrar til å legitimere endringer i forvaltningen ved å nedtone eller omforme spørsmål som angår valg og prioritering av mål til spørsmål som angår valg av framgangsmåter.

For å klarlegge bakgrunnen for at RD i liten grad tar hensyn til de bredere politiske mål når løsningsforslag skal begrunnes, foretar Schou Wetlesen for det første en historisk analyse av rasjonaliseringsarbeidet i staten, for det andre blir to konkrete rasjonaliseringsoppdrag gjennomgått (i Finansdepartementet og Sosialdepartementet) og for det tredje er det foretatt en intervjuundersøkelse av tjenestemenn i Rasjonaliseringsdirektoratet for å klarlegge holdninger til effektivitet og til egen yrkesrolle.

Boka er ikke ment som noe hypotesetestende arbeid der klare konklusjoner kan trekkes. Snarere antyder Schou Wetlesen en rekke hypoteser uten at disse blir testet i streng forstand.

Innledningsvis presenteres formålet med studien slik: «Vi vil undersøke i hvilken grad RD virker inn på det vi kaller myndighetenes forvaltningspolitikk» (s. 9). Senere hen sies det imidlertid også: «I denne studien tar vi sikte på å klargjøre hvilke kvalitative impulser RD tilfører forvaltningspolitikken.» (s. 18). Det materialet boka presenterer gir et godt utgangspunkt for å si noe om dette kvalitative – i stikkords form: EDB-teknologi og forholdsvis snevre effektivitetsoppfatninger. Den første problemstillingen om RD's innflytelse får imidlertid en klart utilfredsstillende behandling. Hovedsvakheten er at de andre aktører som utformer forvaltningspolitikken i forvaltningssystemet, dels ikke er gjort gjenstand for analyse, dels bare svært ufullszndig og impresjonistisk. Nokså sleivete er f.eks. behandlingen av Finansdepartementets rolle – her rommes ingen nyanser: Finansdepartementet oppfattes som en monolittisk aktør opptatt av en ting: Skjær ned og spare – nærmest på kant med både politikere og samfunn. Schou Wetlesen viser liten forståelse for å styre den offentlige virksomhet bl.a. utifra samfunnsøkonomiske hensyn, og derav den politiske nødvendighet å si nei til vekst innenfor enkelte felter av den offentlige sektor.

Schou Wetlesen er tidvis svært opptatt av betydningen av faglig bakgrunn, og tillegger dette stor vekt som forklaring på RD-direktoratets manglende kongruens i sine løsningsforslag. Undertegnede savner her en analyse av i hvilken grad RD's tjenestemenn opptrer som fagmennesker eller eventuelt i hvilken grad de først og fremst identifiserer seg med sine arbeidsoppgaver og direktoratet. En indikasjon på at tjenestemennene kanskje i større grad identifiserer seg med RD framfor sitt eget fag, er konklusjonen på

intervjuundersøkelsen om at RD som institusjon betydde meget for sosialiseringen til rollen som rasjonaliseringsutøver. Men dette skulle vel innebære at flere av forfatterens utsagn om enkelte utdanningsgruppers inkompetanse til å levere kongruente løsningsforslag burde revideres.

Økonomene som gruppe kommer lite ærerikt ut av Schou Wetlesens analyser. Det heter f.eks. i en kommentar til en tabell over rekrutteringen til RD: «Disse grupper (dvs. siviløkonomer, sosialøkonomer og «ikke høyere utdanning») må antas å være de som har minst forutsetninger for å utarbeide kongruente begrunnelser på substansielle problemer og forslag». (s. 91). Bortsett fra å være opplagt provoserende for de grupper det gjelder, er det skuffende at påstanden ikke er kontrollert med det materiale forfatteren har til rådighet om tjenestemennenes effektivitetsoppfatninger.

I avslutningskapitlet hevder Schou Wetlesen at inkongruent rasjonaliseringsvirksomhet hidnrer befolkningens forståelse av forvaltningspolitikkens sammenheng med annen politikk, og ser dette som et problem i forhold til demokratiske idealer. Undertegnede er i tvil om dette egentlig er så alvorlig. For det første vil den inkongruens RD viser gjennom sine oppdrag ikke være synlig for den enkelte – direktoratets rapporter er f.eks. ikke allment tilgjengelige. For det andre hviler problemstillingen på den forutsetning at RD er den viktigste aktør i utformingen av forvaltningspolitikken. Dette er sannsynligvis ikke tilfelle. Forvaltningspolitikken utformes i stor utstrekning som en integrert del av de enekelte fagdepartementers politikk, svært ofte slik at nbestemte organisatoriske løsninger ses som virkemidler for å nå bestemte politiske mål. Forvaltningspolitikken er derfor i ikke ubetydelig grad preget av kongruens.

Schou Wetlesen hevder at den funksjon RD utøver ved å levere inkongruente løsningsforslag, er å legitimere forvaltningspolitiske reformforslag. Det er et spørsmål om dette ikke kan snus dithen at RD legitimerer sin egen eksistens ved eventuelt å omdanne substansielle spørsmål til formelle spørsmål. Den substansielle behandlingen av forvaltningspolitiske reformer er ofte godt ivaretatt allerede, og RD er kanskje heller et stabsorgan som mer eller mindre er tvunget til å definere sitt domene som det formelt teknisk/administrative.

Et viktig problem som ikke berøres i boka, er at RD har sitt mandat begrenset til den statlige forvaltning. De viktigste forvaltningspolitiske spørsmål reiser seg i dag i skjræingspunktet mellom statlig, fylkeskommunal og kommunal forvaltning. Det eksisterer et behov for å omorganisere det statlige effektiviserings- og rasjonaliseringsarbeidet med sikte på dette.

En svakhet ved boka er at den mangler en samlende «driv» over framstillingen. De ulike kapitler framstår ofte som relativt frittstående arbeider uten at det hele tiden går klart fram hvordan de skal bidra til helheten. Dette gjør boka anstrengende å lese. For lsere som ikke har spesielle faglige interesser, men som likevel er interessert i de temaer som behandles, vil jeg anbefale en 12-siders artikkel i tidsskriftet Acta Sociologica (1), som gir et godt sammendrag av denne boka.

Tor Saglie

[1]) Tone Schou Wetlesen: «The politics of governmental reorganization: the case of Norway» *Acta Sociologica* 1976 – vol. 19 – no. 3 s. 215 – 226.

HÅKON GUNDERSEN OG ARNE SELVIK:

«INDUSTRI I DISTRIKTS–NORGE».

En kommentert bibliografi.
Universitetsforlaget, Oslo 1976,
160 sider, kr. 38,–.

Det er prisverdig at noen vil ta på seg arbeidet med å gi ut en bibliografi av denne typen. Bibliografien omfatter 431 publikasjoner med en kort orientering om innholdet i hver enkelt av dem. Samlingen består av en rekke hovedoppgaver og forskningsrapporter, samt bøker, offentlige utredninger og innstillinger, stortingsmeldinger og tidsskrifter. I alt er 11 samfunnsvitenskapelige tidsskrift gjennomgått for perioden 1960–74.

Forfatterne hevder i innledningen at bibliografien er preget av ressursknapphet siden de har begrenset seg til å nytte litteratur som finnes i Universitetsbiblioteket i Bergen, biblioteket ved Sosiologisk institutt og ved Norges Handelshøgskole. Hvor stor svakhet dette er kan være vanskelig å uttale seg om så lenge en ikke kjenner til beholdningen av litteratur på de nevnte steder, men det kunne sannsynligvis ha vært verdifullt å undersøke hovedoppgaver og spesialoppgaver ved andre undervisningssteder, – for eksempel spesialoppgaver ved sosialøkonomisk institutt (UiO) og oppgaver fra NTH og NLH.

Annoteringene er presentert i to deler. Del I består av 324 artikler og del II av 108 bøker/avhandlinger/o.l.

Del II omfatter foruten norske publikasjoner også litteratur fra andre skandinaviske land. Publikasjonene er emneinndelte og alfabetisk listet under hvert emne. Foruten del I og II finnes fem appendix. Appendix I er navneregister. Her er forfatterne av publikasjoner nevnt alfabetisk. Etter hvert navn står nummeret på den/de publikasjoner vedkommende har skrevet. Appendix II er et geografisk register. Her fordeler forfatterne artiklene på geografisk nivå som lokalsamfunn, kommune, region, fylke og landsdel. Appendix III er en bibliografiindeks hvor en får oppgitt hvilket emneområde, geografisk nivå og faglig angrepsvinkel publikasjonene hører inn under.

Appendix IV er et tidsskriftregister og app. V er en samling sentrale adresser som f.eks.: Sosialøkonomisk institutt, Blindern, Oslo 3.

Alt i alt har det nok vært mye arbeid med utarbeidelsen av bibliografien. Men forfatterne har brukt altfor mye tid og krefter på å finne frem til publikasjoner som har lite med bokas tittel å gjøre. Ut fra tittelen tenker en uvegerlig på litteratur som har tilknytning til opprettholdelse eller etablering av *industri* i distrikts-Norge. Det virker som om forfatterne er blitt litt for ivrige i sin «gjerning» og dermed fått med mange publikasjoner som har lite med industri å gjøre.

I denne forbindelse kan en nevne noen få eksempler: «Flytteønsker blant barn i Finnmark før og etter innføring av fjernsyn» (nr 272), «Turismen løser ikke noen jordbruksproblem» (nr. 316), «Servicefunksjoners lokalisering i Norge, En analyse med vekt på utkantområdenes servicetilbud» (nr. 431), «Skolen i distriktspolitikken» (nr. 269). Ut fra bibliografiens innhold burde ordet «industri» vært utelatt i tittelen. Eksempel på egnet tittel kan være: «Distrikts-Norge».

Om boka inneholder en hel rekke publikasjoner burde enda flere ha vært med (eller kanskje overtatt plassen til de ovenfor nevnte). Eksempler på litteratur fra før 1974 som anmelder mener burde være med: «Economic – base – teorien og regionale multiplikasjonmodeller». T. Lindholt, Sosialøkonomen nr. 2, 1970, «Reg. øk. problemer belyst ved lineær programmeringsteori», Leif Johansen, Sos.øk. nr. 2, 1965.

Hadde forfatterne holdt seg mer til tittelen samtidig med at de hadde vært mer utfyllende ville «Industri i distrikts-Norge» vært en meget bra bibliografi.

Kjell Omland.

Forsker

Ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt er det fra 1/1 1978 ledig 5 års engasjement som forsker med internasjonal økonomi som arbeidsfelt.
Det kreves høyere utdanning, fortrinnsvis sosialøkonomisk embetseksamen.
Den som ansettes, vil arbeide i tilknytning til instituttets rammeprosjekt om internasjonal økonomi der virksomheten for tiden er konsentrert om spørsmål vedrørende ny økonomisk verdensorden, norsk utenriksøkonomisk politikk, inflasjon og økonomisk avhengighet.
Lønn som forsker i lønnstrinn 20, kr. 84 418,– pr. år, stigende til lønnstrinn 24, kr. 106 119,–. Medlemskap i Statens Pensjonskasse.
Ytterligere opplysninger kan fås ved henvendelse til instituttet, tlf. 56 79 70, linje 327 (vit. kons. Valter Angell) eller linje 324 (forskningsleder Martin Sæter).

Søknad sendes

NORSK UTENRIKS POLITISK INSTITUTT

Postboks 8159, Dep. Oslo 1,
innen 28. oktober 1977.

Framsendes som dagsaviser!

Utgiverpoststed – Bergen – Reklametrykk A.s